

SİYASAL REJİMLERİN SOSYAL YAPILARI

Asis. Amr ÇEÇEN

P L Â N

- I. BÖLÜM : GENEL OLARAK SOSYAL YAPI
 - A — GİRİŞ
 - B — DOKTRİNDE SOSYAL YAPI
 - C — HERBERT SPENCER
 - 2 — KARL MARKS
 - 3 — RADCLIFFE BROWN
 - 4 — CLAUDE LEVİ-STRAUSS
 - 5 — GEORGES GURVİTCH
 - C — TÜRKİYE'DE SOSYAL YAPI ARAŞTIRMALARI
 - D — GENEL OLARAK YAPISALCILIK
 - E — GENEL OLARAK SOSYAL YAPI
- II. BÖLÜM : SİYASAL REJİMLER VE SOSYAL YAPI
 - A — GENEL OLARAK SİYASAL REJİMLER
 - B — SİYASAL REJİM VE SOSYAL YAPI İLİŞKİLERİ
- III. BÖLÜM : SİYASAL REJİM TIPLERİ
- IV. BÖLÜM : BATI REJİMLERİ
 - A — İNGİLTERE
 - a — Siyasal Yapı
 - b — Sosyal Yapı
 - B — AMERİKA
 - a — Siyasal Yapı
 - b — Sosyal Yapı
- V. BÖLÜM : DOĞU REJİMLERİ
 - A — RUSYA
 - a — Siyasal Yapı
 - b — Sosyal Yapı
 - B — ÇİN
 - a — Siyasal Yapı
 - b — Sosyal Yapı
- VI. BÖLÜM : S O N U Ç

Yirminci yüzyılda sosyal bilimlerin hızla ilerlediği ve giderek karmaşık bir yapıya doğru yöneldiği görülmektedir. Sosyal bilimler artık birbirlerinden konu ve kavram alış verişi içine yirminci yüzyılda girmişlerdir. Konular artık tek bilim dalının malı olmaktan çıkmıştır. Sosyal bilim incelemelerinde yan dallardan yararlanmak ve o dallara dayanarak bilimsel çalışmalar yapmak zamanımızda fazlasıyla görülmektedir. Aslında sosyal bilim alanlarının karmaşık yapıları bu bilimleri birbirlerinin konularına girmek zorunda bırakmaktadır.

Siyasal bilim ise, sosyal bilimler içerisinde en son bilimleşme aşamasına ulaşan daldır. Siyaset gibi, siyasal düşüncelerle de en az insanlık tarihi kadar eski olmalarına karşın siyasal bilim yirminci yüzyılda tüm olarak kişiliğine kavuşmamıştır. Bir süre bağımsızlaşma süreci içerisine giren siyasal bilim, daha sonra sosyolojik baskılardan kurtulmamıştır. Son yıllarda siyaset sosyolojisi, salt siyasal bilimle yarışa kalkmıştır. Biz bu çalışmamızda siyasal bilimin temel konularından birisi olan siyasal rejimlerin dayandıkları sosyal yapıları inceleyeceğiz. Her sosyal gerçeklik gibi, siyasal rejimlerin de içinde doğdukları toplumun yapısından soyutlanması mümkün değildir. Konumuz gereği siyasal bilim ve siyaset sosyolojisini bütün olarak ele alacağız¹.

¹ ZABUNOĞLU, Yahya : Siyasal Bilimin Bağımsızlaşması (Teksir) I -- Ulusal siyasal bilim simpozyumuna sunulan tebliğ 1975, Ankara.

I. BÖLÜM

GENEL OLARAK SOSYAL YAPI

A. GİRİŞ

Siyasal rejimlerin sosyal yapıları üzerinde durmadan önce, genel olarak sosyal yapı kavramının ne olduğunu ve sosyal yapı konusunda çeşitli düşüncüler, sosyologlar tarafından hangi düşüncelerin geliştirildiğini bilmek gerekir.

Toplumbilim çok değişik aşamalardan geçmiştir. Akademik çalışmada düşüncelerin gelişimi faydaya olduğu kadar moda da bağlıdır. İkinci dünya savaşını izleyen on yıl içinde sosyal yapı kavramı sosyal antropologlar arasında çok moda oldu ve her sosyal fenomene uygulanabilecek derecede genellik kazandı. Bu yararlılığın genişlemesini ve dallanmalarını izlemeğe, Amerika'da George Murdock sosyal yapı kavramının çeşitlerini ortaya atana kadar hiçbir disiplin yeterli olamıyordu. Aynı işi İngiltere'de Radcliffe Brown, Fransa'da ise Levi Strauss yerine getiriyordu. Burada ulusallık geçerli olmasına rağmen kesin değildir. Strauss'a yakın düşünen İngiliz antropologları olduğu kadar Brown'a yakın düşünen Amerikalılar da vardır. Ne var ki, yapısal antropoloji kendine özgü ayrı bir dile sahiptir; anlamlar birbirine karıştırılmamalıdır.

Toplumsal bilimlerde yapı kavramını aslında ilk kez Spencer ve Karl Marx kullandı. Özellikle Marx, «Ekonomi Politikin eleştirisine katkı» adlı yapıtında bu konu üzerinde durdu. Daha sonraları modern sosyolojide bu kavramın ön plâna çıkmasının başlıca dört nedeni vardır :

1 — İngiliz Antropoloji Okulu ilk kez, Radcliffe Brown'un verdiği söylev, sosyal yapı alanında çalışmanın ilk belirtisi oldu. Fortes, Nodel ve Amerika'da George Murdock bu yönde çalıştılar.

2 — Yapısal dilbilimin sosyoloji ve antropolojiye örnek alınması Saussure ile başlayıp Chomeky ve Millerin eserleriyle devrim gerçekleştiren yapısal dilbilimin sosyoloji ve antropolojiye ör-

nek alınması, yapı kavramını geliştirdi. Bu yönde Levi Strauss'un adı çevresinde Structuralisme akımı ve yapısalcı antropoloji hız kazandı.

3 — Köhler ve Koffka'nın açtığı Gestalt teorisinin etkileri daha fazladır.

4 — Marksist toplum teorisi ise dördüncü kaynaktır. Sosyal ve siyasal görüşleri tek bir teoride birleşmiştir.

Farklı kaynaklı gelişmelerin yarattığı zıtlasmalar bir sıra yeni sorunu ortaya çıkardı. Tipleştirme, somutun kavranabilmesi, yasallıklar, kültürel farklılık ve doğal birlik sorunların arasında sayılabilir.

Sosyal yapı kavramının moda olarak kullanılması 1954'lere rastlamasına karşın, sosyal yapının uzun bir tarihi vardır. Yapının orijinal İngilizce anlamı bina yapımı demektir. Ne var ki, onaltıncı yüzyıldan sonra herhangi bir bütünün parçaları arasındaki ilişkiler biçimi anlamında da kullanıldı. O zamanlar aktif şekilde gelişen anatomik çalışmalarda genişçe ele alındı. Anatomiden sosyolojiye geçiş siyasal düşünürlerin geniş analogilere başlamalarına kadar, bir kaç yüzyıl gecikti. Örnek olarak ele almak gerekirse Thomas Hobbes «Leviathan» adlı kitabında sosyal yapı kavramını bağlantı kurumların ilişkilerini belirtebileceği yerde kullanmadı. Kavramın ilk kullanılması Spencer'e nasip oldu².

B — DOKTRİNDE SOSYAL YAPI

1 — HERBERT SPENCER :

Spencerin getirdiği yapı ve fonksiyon kavramları onun kafasında anatomik bir imaja sahip olduğunu göstermektedir. Bu imaj daha sonraları Redcliffe Brown'un düşüncelerinin kaynağı olan Durkheim'da görülmektedir. Bu düşünürler organik analogiyi kabul etmektedirler. Toplumu yaşayan bir varlık olarak ele aldılar ve ayırım yaparak incelediler³. Spencer'de makrososyolojik alana uygulanan yapı kavramı diğer yazarlarda daha çok mikrososyolojik alana kaydırıldı. Brown'da sosyal ilişkiler ağı, Nadel'de ilişkiler dizisi ve roller, Moreno'da sosyal atom Murdock'da ise ilksel mak-

² Social Structure : Encyclopedia of International Social Sciences, Cilt 14, sayfa 482

³ ibid. sayfa 483

rososyolojik uygulamalar da vardır. Genel gelişim doğrultusunun gene de mikrososyolojik alana kaydırıldığı söylenebilir.

Spencer toplumu bütün olarak ele almak gereğini ortaya koydu. Toplumun çeşitli kesimleri arasındaki sürekli ilişkilerin bir canlı varlığın kesimleri arasındaki sürekli ilişkilere benzediğini doğrulayan nedenleri araştırdı. Kıyaslamalarını yapı ve görev terimleriyle yürüttü. Toplumsal ve organik kümelerde kurucu kesimlerin bir anda olma şeklini belirleyen ilkelerin benzerliği yapısal benzerliktir. Toplumlarda büyüme canlı varlıklardaki gibi yapının giderek karmaşıklaşmasıyla beraber yürür. Siyasal ve canlı varlıklar arasında karşılıklı bağımlılıklar ve benzerlikler vardır. Büyük kümeler karmaşık bir örgüte sahiptir. Toplumsal kütle büyümesi sırasında her seferinde ayrı bir cinstenlik kazanır. Yapının karmaşıklığı kütlenin büyümesi ile beraber gider. Toplumda yapı değişimleri belirtilerinden çok görev değişimleriyle kendilerini gösterirler. Alt kümelerde kesimlerin bağılıkları zayıflar. Spencer kendi tanımıyla bir dizi toplumsal yapı anlayışının kökeni oldu⁴.

2 — KARL MARKS :

Karl Marksın geliştirdiği sosyolojide bütün biçimlerinin yardımıyla toplumların evrim şemaları çizilir. Burada toplumdaki üretim ilişkilerinin belirlediği üretim biçimleri saptanır⁵.

Marksist sosyoloji toplumun yapısını altyapı ve üstyapı diye ikiye ayırır. Sınıflararası üretim ilişkileri ve üretim güçleri tüm bilinçli yaratmaların bulunduğu altyapıyı meydana getirir. Toplumdaki üretim ilişkilerinin bütünü aynı zamanda ekonomik yapıyı oluşturur. Karl Marks'a göre toplumun ekonomik yapısı altyapı ile özdeştir.

Ekonomik karakterdeki üretim ilişkileri dışında kalan diğer sosyal, kültürel ve hukuksal ilişkiler toplumun üstyapısını meydana getirirler. Hukuksal ve siyasal üstyapı temeldeki üretim ilişkilerine dayanarak yükselir ve biçimlenir. Maddî hayatın üretim biçimi toplumsal ve siyasal yaşam sürecini koşullandırır ve sınırlar. Toplumdaki egemen otorite yani devlet ekonomik bakımdan güçlü olan sınıfların elindedir.

⁴ BOZKURT, Ömer : Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı. TODAİE Yayını, Ankara 1972, Sayfa 19-20.

⁵ MARX, Karl : Marx'ın Toplum Kuramı, Doğan Yayınevi Ankara, 1971.

Karl Marks, toplumsal yapı kavramını üretim biçimi kavramına indirgemektedir. Burada tarihsel ve diyalektik materyalizm görüşünün önemi fazladır. Toplumların tarihsel süreç içerisinde diyalektiğe uygun olarak yapı değiştirdiklerini Marks ileri sürmektedir⁶.

3 — RADCLIFFE BROWN

R. Brown sosyal yapı alanında İngiliz okulunun öncüsü ve kurucusudur. Toplumun yaşayan organizma veya çalışan mekanizma ile karşılaştırmıştır. Ona göre, toplumun kendisine göre bir yaşamı vardır; ama bu bir yaratık gibi nesnel değildir. Toplum bir sistem gibi çeşitli fonksiyonlara sahip olan parçalardan meydana gelir. Radcliffe Brown, toplumun yapısını daha çok antropolojik açıdan ele almıştır⁷.

Brown evrim yasasında, karmaşık yapıların daha az karmaşık yapılardan çıktığını ileri sürdü. Sosyal yapı kısımlar ve parçalar arasındaki düzenli sıralanmıştır. Sosyal yapının birimi insandır. Toplumsal yaşam insanlararası ilişkilerin sürekliliğidir. Bu ârızı değildir ve bir süreç içinde gerçekleşir. Toplumsal ilişkiler, normlar, kurallar ve modeller tarafından denetlenmiştir. Toplumsal yapı içerisinde kişi belirli normlara göre davranma zorunluluğunu bilir ve diğer kişilerden aynı biçimde davranılmasını bekler. Toplumsal yaşamın özel şeklinin yerleşen normlarına kurum adı verilir. Bir kurum sınıf veya zümre tarafından tanınan yerleşmiş davranış normudur.

Gözlemler insanların karmaşık toplumsal ilişkiler ağı ile birbirlerine bağlandıklarını gösterir. Bu ilişkiler ağını kesinlikle belirlemek için Brown toplumsal yapı terimini kullanır. Tüm toplumsal ilişkiler toplumsal yapının parçasıdır. Ayrıca yapı birey ve sınıfların toplumsal rolleri ile farklılaşmalarını da kapsar. Toplumsal yapı görelidir. Toplumsal yapıya başvurmadan kişiler incelenemeyeceği gibi, kişilere başvurmadan da toplumsal yapı incelenemez. Ahlak hukuk, ve siyaset toplumsal yapının varlığını ve sürmesini sağlayan karmaşık mekanizma parçalarıdır. Toplumsal değerler, toplumsal yapının kısımlarındandır. Toplumsal yapıda süreklilik ön plândadır⁸.

⁶ ibid. sayfa 111-129.

⁷ RADCLIFFE BROWN British 11-Encyclopedia of International Social Science Cilt 14, sayfa 483.

⁸ BOZKURT, Ömer : A.G.E, Sayfa 20-23.

4 — CLAUDE LEVİ—STRAUSS :

Levi - Strauss, toplumsal yapı alanında Fransız okulunun önde gelen temsilcisidir. Ampirik gerçeğe değil, bundan çıkarılan modellere bağlıdır. Dilbilimdeki devrimden yararlanmak ve yapısal çözümlemeyi antropolojiye uygulamak istedi. Dilbilimin ortaya koyduğu modelden yararlanarak genellemelere varmağa çalıştı. O, yapı kavramını tüm kullanım biçimlerine ortak unsurların soyutlanması ve kıyaslanması üzerine kurulmuş tümevarım ile ortaya koymaz. Toplumsal yapı ile toplumsal ilişkileri birbirinden ayırır. Toplumsal ilişkileri, toplumsal yapıyı belirleyen modellerin yapısında kullanılan hammaddeler olarak ele alır.

Strauss'a göre yapının dört kolu vardır. İlk yapı bir sistem özelliğini taşır; herhangi birinde bir dönüşümün diğerlerini de dönüşüme uğrattığı bir sıra unsurdan kuruludur. Her model bir değişim zümresine dahildir; her değişim aynı aileden modele karşıdır. Değişimlerin tümü bir modeller zümresini oluşturur. Bu özellikler modelin unsurlarından birinin dönüşümü halinde hangi biçimde değişikliğe uğrayacağını önceden bildirirler. Bu modeller buldukları düzeye göre bilinçli veya bilinçsiz olabilirler. Toplum değişik düzen tiplerinin yapılar bütününe kapsar. Bağlayıcı bağlar bulunabilirse tüm yapılar kendi aralarında da düzenlenebilirler. Düzenlerin düzeni herbiri belirli bir yapısal düzeye karşılık olur. Alt bütünlerden kurulur⁹.

Levi-Strauss yapı kavramının modaya verilen bir ödün olduğunu belirtmiştir. Toplumsal yapı ile sosyal olayların biçimsel görünüşlerine bağlı kalınır. Tümüyle biçimsiz olmamak koşuluyla herşeyin yapısı vardır. Yapı kavramının tümünden gelimci bir yanı yoktur. Aynı zamanda toplumsal yapı kavramının ampirik gerçekle de bir ilgisi yoktur. Toplumsal ilişkiler, toplumsal yapıyı açığa çıkaran modellerin kurulması için kullanılan hammaddelerdir. Bu nedenle toplumsal yapı, hiç bir zaman belirli bir toplumda gözlemlenen toplumsal ilişkilerin bütünüyle ilgili bir şey gibi gösterilemez. Yapı araştırmaları çeşitli etnolojik sorunlara uygulanabilecek yöntem niteliğindedir. Bir yapının öncelikle sistem niteliği taşınması gerekir. Öyle unsurlardan meydana gelmelidir ki, birinin değişikliğe uğraması bütün unsurlarda değişikliğe yol açmalıdır. Her model bir grup biçimsel değişmelerle ilgilidir. Her biri aynı çeşit modeli karşılar. Değişmelerin bütünü ortaya modeller

⁹ ONART, Adnan: Yapısalcılık, Özel Bölüm, Türk Dili Sayı 262, sayfa 230-260

grubu çıkarır. Modelin kuruluşu işleyişin tüm gözlemlenen olayları açıklayabilmesini sağlamalıdır. Modelin bilinçli veya bilinçsiz olması modelin niteliğine dokunmaz. Normlar adı verilen bilinçli modeller inanç ve âdetlerin dayanaklarını açıklamaktan çok onları sürdürmek, yaşatmak demek olan fonksiyonları dolayısıyla en yoksul modelleri oluştururlar. Görünüşte yapı ne kadar olursa, derindeki yapıyı yakalamak, gözlemci ve konu arasına giren çarpık modellerin engelleri nedeniyle, o kadar güç olur¹⁰.

Somut yapılar, biçimsel özellikleri kuruluşlarına giren unsurlara bağlı olmadan karşılaştırılabilen modeller haline getirilmezse Strauss'a göre yarar sağlamaz. Yapı sorunlarıyla uğraşan kimseye düşen gerçekliğin kendi görüşü açısından stratejik değer taşıyan modeller halinde belirtilebilecek düzeylerini ayırmaktır.

Levi—Strauss'un yapı anlayışı gerçek tanımlar sınıfına girer. O toplum olaylarını dilsel olaylar şeklinde yorumlarken dilbilim yönteminden yararlanıyor. Buna dayanarak da toplumbilimleri yönteminin dilbilimsel olmasını öneriyor. Böylece şimdiye kadar anlaşılmamış bir çok olayın anlaşılabilceğini ve araştırmaların bilimsel düzeye yükseleceğini ileri sürüyor. Strauss bu tasarılarına örnek olarak akrabalık konusunda bazı çalışmalar yapıyor ve daha sonra yapısalcı yöntemi çeşitli alanlarda kullanıyor. Mitoslar konusunda özellikle duruyor ve her ulusun kendi yapısal özelliğine uygun mitoslara sahip bulunduğunu saptıyor. Levi-Strauss hiç bir zaman felsefe çalışması yapmamasına rağmen, araştırmalarında felsefeye ilişkin sonuçlar çıkarmaktan kaçınmamıştır. Strauss insanı yalnız canlı olarak değil, doğa-kültür karışımı olarak ele alıyor. Strauss'a göre «insan demek dil demek, dil demek de toplum demektir». Buna göre insanı hayvandan ayıran dil ve toplumdur. Dil ve toplum sıkı bağ içindedir; çünkü dil toplum içinde ortaya çıkan bir düzen, toplum olayları ise dilsel dizgelerin bütünüdür. İnsan toplum içinde yaşadığı için başkalarıyla ilişkiler kurabiliyor¹¹.

5 — GEORGES GURVITCH :

Gurvitch'e göre, bir toplum, toplumsal olay içine yerleştiril-

¹⁰ STRAUSS, Claude Levi : Sosyal Yapı (Çev. E. Güçbilmez), SBF Dergisi Cilt XX, Ank. 1965 Sayfa 681-715.

¹¹ ONART, Adanan : Yapısalcılık, Özel Bölüm Türk Dili Dergisi, Temmuz 1973 sayfa 231-260.

meden, toplumsal yapıdan söz edilemez. Önce özel ya da genel bir toplumsal bütün vardır ve bütün yapısından daha zengindir. Yapı olmadan da aslında toplumsal olaylar gözlenebilir. Toplumsal yapının başlıca özellikleri Gurvitch'e göre şunlardır :

a — Rekabet içinde olmasa da gerilim halinde çok sayıda hiyerarşi,

b — Hiyerarşilerin her zaman yenilenen çaba ve edimlere gereksinme gösteren belirli ve çürük dengeleri,

c — Hiyerarşilerin ve çürük dengelerin açık toplumsal bilinci,

d — Dengeyi sağlamlaştıran çatı,

e — Yapıyı hareket halindeki toplumla birleştiren yapılaşma, yapının yıkılması, yeniden yapılması ve çatlama hareketleri¹².

Yapılaşma, düzeyine gelmemiş bir toplumda bu unsurlardan hiç birine rastlanamaz. Bir örgüt bir yapıya indirgenemez; bunların arasında başka unsurlar da gerekir. Çözümlemesi yapılan olaylarda mutlaka örgüt gerekmez. Gruplar örgütsüz kalabilirler, örnekler, simgeler ve değerler belirli ve ölçek içinde sıralanır, Yığın cemaat ve içten birlik birbirlerinin önüne geçmekte, roller, tutumlar, zihni renkler özel bir hiyerarşi içine girmektedirler. Çok sayıda hiyerarşi dengesinin bilincine varılmağa başlanmaktadır. Süreç sona erince yapılaşma yapıya götürür. Yapılaşmamış toplumda grup ve toplumla ilişkiler belirsizdir. Yapılaşma başlayınca ilişkiler belirlenir. Aynı gruplar değişik tipteki kapsamsal toplumda farklı yapılara sahip olabilirler. Belli bir kapsamsal toplum tipinde yapılaşmamış grup yapılaşabilir. Daha sonra grupla kısmi yapı arasında karışıklık kalmaz; ikisi açıkça ayrılır. İlk olarak özel fonksiyonel gruplaşmalarla tüm görevli gruplaşmaları ayırmak gerekir.

Toplumsal yapı toplumsal olayı önceden gerektirir. Bu temelde makrososyolojik bir olaydır. Yapı olayın yalnızca bir görünüşüdür. Yapı gerçek kolektif birim içinde meydana çıkar. Her makrososyolojik çerçeve öncelikle toplam toplumsal olgudur. Yapılar çok sayıda hiyerarşinin çürük dengesini oluşturduğuna göre, örgütlerden çok daha karmaşıktır. İçerikleri görülür biçimde daha zengindir. Toplumsal yapı ile onları temsil isteyen örgütler arasında her zaman kayma vardır. Örgütler çok sayıda hiyerarşi dengesine katılabilir. Örgütler var oldukları süre boyunca yapının alt unsurudur.

¹² BOZKURT, Ömer : a.g.e. Sayfa 72-74.

Her durumda bir kategoriden gerçek gruba geçiş tamamlandığında bir uyuşum içinde makrososyolojik çerçeveler meydana getiren aktif ve sürekli davranışlar üzerine kurulmuş gözlenebilir kolektif birimler söz konusudur. Yapı eksik olduğu sürece çerçeveler bir çatıdan yoksundur. Değişik hiyerarşiler arasında denge yoktur; hatta bu hiyerarşiler bile gerçekleşmemiştir. Kurallamalar farklılaşmadı, zamanlar belirlenemedi. Bir grubun yapılaşması için hiyerarşilerin bir kısmı ortaya çıkmalıdır.

Gurvitch, toplumsal yapıyı tanımlarken şunları söylemektedir. Her toplumsal yapı makrososyolojik karakterdeki bir toplam toplumsal olay içindeki çok sayıda hiyerarşiler arasında durmaksızın yenilenen çabalarla yeniden gerçekleştirilen ve bu toplam olayın yalnızca görünümünü ya da kesimini belirten çürük bir dengedir. Derinlemesine katların toplumsallık görünümünün, toplumsal kuralların, zamanlıkların zihin renklerinin işbölümü ve biriktirme tarzlarının mümkün olduğu zaman fonksiyonel gruplaşmaların, sınıfların ve onların örgütlerinin özel, hiyerarşileri, arasındaki denge, bu çok sayıda hiyerarşiler dengesi örnekler alâmetler, simgeler, alışılmış ve düzenli toplumsal roller, fikirler ve değerler, kısaca bu yapıya özgü uygarlık eserleri tarafından sağlanırlar ve eğer bu yapılar kaplamsal yapılar ise kendilerinin dışına taşan ve hem yaratıcı güç, hem de faydalanıcı olarak katıldıkları bütün bir uygarlık tarafından sağlanırlar. Gurvitch toplumsal yapıyı durgun değil sürekli hareket halinde ele almıştır. Toplumsal yapı çürük denge olmasına rağmen bütünleyicidir¹³.

C — TÜRKİYE'DE SOSYAL YAPI ARAŞTIRMALARI

Türkiye'de de sosyologlar çalışmalarında sosyal yapı araştırmalarına yer vermişlerdir. Otuz yıl öncesine kadar uzanan bu araştırmalar fazla yaygın olamamış ve sınırlı kalmıştır.

Bu konuda ilk çalışmayı Behice Boran «Toplumsal yapı araştırmaları» adlı kitabında yapmıştır. Boran, toplumsal yapı ve bu yapının fonksiyonel kısımları veya birimleri denen gerçekleri araştırmıştır. Ona göre her cemiyet bir kurumlar toplumdur. Cemiyetin yapısını oluşturan fonksiyonel birimler, kurumlar insanlar arasında yerleşmiş tekrarlanan az çok sürekli olan ilişkiler biçimi veya ilişkiler sistemidir. Toplumsal yapı kurumların meydana ge-

¹³ ibid.

tirdiği bir bütündür. Kurumlar, toplumsal yapının kurucu unsurları ve parçalarıdır. Bu kurumlar, toplum-doğa ilişkilerinden doğanlar ve doğrudan doğruya toplum içinde oluşmuşlar olmak üzere başlıca ikiye ayrılırlar. Boran'a göre bunlardan birincisi daha önemlidir. Toplumsal yapı birincil olarak doğa ile ilişkiler sistemi ve ikincil olarak da doğa dışı ilişkiler sisteminin oluşturduğu bir bütündür.

Behice Boran yıllar sonra yayınladığı bir başka yapıtında gene birincil kurumların toplum yapısındaki önemi üzerinde durmaktadır. Yalnız burada bir önceki doğa ile ilişkiler, sistemi yerine üretim güçleri ve ilişkileri deyimini kullanmaktadır. Sorunları toplum yapısı açısından görmek demek, ona göre üretim güçleri, ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sosyal sınıflar açısından bakmak demektir. Üretim ilişkileri toplum yapısında önemli unsur olmakla beraber somut toplumsal yapının belirlenmesinde yetersizdir. Toplum bir kurumlar toplamıdır. Toplum ile toplumsal yapıyı Boran burada birleştirmektedir. Aslında toplum ile toplumsal yapı farklı gerçeklik düzeylerine dayanmaktadır¹⁴.

Toplumsal yapı konusunda en ilgi çekici araştırmaları Mübeccel Kıray yapmıştır. «Ağır sanayiden önce bir sahil kasabası olarak Ereğli» adlı yapıtında orijinal bulgular ortaya getirmiştir. Kıray'a göre her toplumsal yapı bu yapıyı oluşturan sosyal kurumların insan ilişkilerinin ve bunların karşılıklı ilişkilerinin bir bütünüdür. Bütünün değişken hız ile değiştiğini belirten Kıray'a göre bir sosyal yapıya şeklini veren değişkenler ve özellikler dört grupta toplanabilir. Her toplum ekolojik bir komünite, mekanda belirli yeri ve biçimi olan bir yerleştirme şekli kendine has özellikleri olan nüfus kompozisyonu, belirli bir sosyal örgüt ve bunlara bağlı bir sosyal değerler sistemi olarak ele alınabilir. Bu dört değişken grupta bir sıra farklı derecelenme ve çeşitlenmelerde gözlenebilir. Araştırmacı, bir düzeni, yapı farklılığı hem de derecelenme olarak, ifade edebilmek ve sosyal oluşumları izlemek görevindedir. Kıray'ın yapı anlayışı yapının gerçek bir topluma, yüklenmesini dolaylı olarak içeriyor. Toplumsal yapıyı incelerken dört kümede topladığı değişkenler somut toplumun derinlemesine katlarından bir kaçıdır. Bunlar toplumsal yapı modellerinin kurulmasında ele

¹⁴ BORAN, Behice : Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, Gün Yayınları, İstanbul, 1968, sayfa 4-5.

alınması gereken, onlarsız olmayan katlardır. Kıray yapıyı bir bütün olarak düzen ve sistem biçiminde ele almaktadır¹⁵.

Kıray bir de temel yapı kavramını kullanmaktadır. Temel yapıları da ilkel feodal ve modern olarak başlıca üçe ayırmaktadır. Ona göre bu temel yapılar üzerinde bir sıra toplumsal yapılar söz konusudur. Temel yapılar belli tarihsel koşullar içinde gerçekleşmiş sosyal toplumları ortaklaşa olarak, niteleyen kategorilerdir. Endüstri toplumu az gelişmiş sosyalist toplum, ilkel toplum uygar toplum, kapitalist toplum hep bu türden ortak bir paydaya sahip toplumlar içinde bir sıra toplumsal yapıdır. Toplumsal yapı, toplumun kendisini, özellikleri, özgüllüğü ve somut zenginliği içinde belirir¹⁶.

Kıray toplumsal yapı çalışmalarında tampon kurum kavramını ortaya attı. Kıray'a göre tampon kurumlar ve ilişkiler görelî olarak daha hızlı ve daha kapsamlı değişme hallerinde her iki temel yapıda da görünmeyen, fakat oluşum içerisinde beliren ve bütünleşmeyi olanaklı kılan kurumlardır. Tampon kurumlar toplumsal değişimin buhransız olmasını sağlarlar ve toplumsal çözümlenin önüne geçerler. Bünye ve fonksiyon bakımlarından eski ve yeni toplumsal yapı içindeki öğelerden farklı nitelikleri vardır. Bu kurumlar toplumsal yapının çeşitli yönlerini birbirlerine bağlarlar. Bütünün parçası olarak bütünleşmesi sağlanamayan yapı ve fonksiyonlar kaybolur ve bunların yerini tampon kurumlar alır. Böylece toplumun orta hızda bir değişimde dengeli kalması sağlanır. Tampon kurumlar orta hızda değişmelerde ortaya çıkar. Yavaş değişme tampon kurumlara gereksinme göstermez. Hızlı değişimde ise toplumsal yapı büyük ölçüde değiştiğinden evrim sırasındaki fonksiyonel bütünlüğün anlamı kalmaz. Tampon kurumlar eski ve yeni yapı arasında bir köprüdür¹⁷.

İbrahim Yasa toplumsal yapı konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Bir toplum, yapısı ve görevine göre açıklanabilir. Yapı kavramı başlıca beş özelliği kapsamaktadır. Bunlar toplumun temel özelliği, toplumun elemanları ve durumları toplumun iç ilişkileri, toplumun dış ilişkileri, işbölümü ve işbirliğidir. Bu beş esas sayesinde toplum yapılarını anlamak kolaylaşmaktadır. Toplumu insan bedeniyile karşılaştırırsak yapısal betimlemeyi Yasa yeterli

¹⁵ KIRAY, Mübeccel : Ereğli DPT Yayını, Ankara 1964, s. 5.

¹⁶ BOZKURT, Ömer : Age., sayfa 34.

¹⁷ KIRAY, Mübeccel : age., sayfa 7; KONGAR, Emre : Toplumsal değişme, Bilgi Yayını Ankara 1972, sayfa 143-144.

bulmamaktadır. Toplumların nasıl çalıştıklarını, belirgin işlevlerinin nelerden oluştuğunu anlamak için gerçekleri betimlemek gereklidir. Yasa toplumsal yapı ile kültür arasında yakın ilişki bulmaktadır. Toplumsal yapı, ya egemen kültür unsurlarından yalnızca birinin ya da çeşitli kültür öğelerinin özelliğini verdikleri bir değişkendir. Bu değişkenin biçimi, temel özelliği, toplumu meydana getiren elemanlar topluluğun iç ilişkileri, dış ilişkileri ve topluluklarda işbölümünün incelenmesiyle saptanabilir. Toplumsal yapı genel olarak toplumlara değil, topluluklara uygulanmaktadır. Yapının içerdiği beş özellik topluluklar sınıflaşması için bir ölçütler dizisi olarak ele alınabilir. Yasa bir başka eserinde ise toplumsal yapıyı sosyolojik açıdan bir topluluğun toplumsal düzeni kuruluşu, kuruluşun işleyişi ve bazı görevleri yerine getiriş yolu olarak tanımlamaktadır. Yasa'ya göre anatomi sözcüğü toplumsal yapıyı en iyi şekilde ifade etmektedir¹⁸.

Tahir Çağatay toplumsal yapıyı ayrı biçimde ele almaktadır. Toplumsal yapı kavramı, toplum organizmalarıyla bağlılıkta anlatma ve anlamının zorluğundan doğdu. Bu kavram en azından hiçte uygun olmayan analogilerden kurtulmak bakımından bir kazançtır. Toplumsal yapı, sosyal olayların açıklanması ve aydınlatılmasında büyük önem taşıyan kategorilerden biri durumuna gelmiştir. Özellikle tabakalar halinde kurulmuş olan bir toplum yapısını kendi özellikleriyle bağlılıkta ve kavram itibarıyla tanımlamak ister. Sosyolojinin gelişmesinde bu kadar vazgeçilmez olan bu kavram, sosyal gerçeklik olayı olarak halen de en az işlenmiş ve güç anlaşılır durumda kalmış bir kategoridir. Çağatay yapı farklılaşması olayını ilkin toplumsal tabakalar kavramıyla ele almaktadır. Toplumsal yapının toplum bünyesinde görülen somut kurumlar toplamı olarak alınmaması gerektiğini kesinlikle koyarak Kıraya ters düşer. Kıraya ise yapı kavramında kurumların kurucu bir unsur olarak alınmasını içeniyordu. Çağatay'a göre toplumsal yapı, toplumu bütünü ile ilgili sosyal zümrelerin karşı durum takınmasını ve bununla bağlılıkta toplumun bütününe alacağı biçim ve karakter etrafında cereyan eden çekişmeleri açıklamaya yarar. Sosyal hareketlilik ona göre ancak toplumsal yapı ve tabaka anlayışından hareketle anlaşılır¹⁹.

¹⁸ YASA, İbrahim : Toplumbilim (teksir) Ankara 1967; YASA, İbrahim : Türkiye'nin toplumsal yapısı ve temel sorunları, TODAİE yayını Ank. 1970, sayfa 1-3.

¹⁹ ÇAĞATAY, Tahir : Günün sosyolojisine giriş, DTCE yayını Ankara 1968, sayfa 50-51.

Nihat Nirun ise, sosyal yapı ve sosyal dinamik bünye ayrımı yapmıştır. Sosyal yapı dinamik sosyal bünyenin bir çatısı ve çerçevesi görünümündedir. O daha çok sosyal bünyenin dış görünüş şekline benzer. Toplumda yapısal durumlar ise sosyal bünyede cereyan eden olaylar ve vetireleridir. Hiç bir insan toplumu aynı olamayacağına göre sosyal yapılar arasında benzerlik bulmak zordur²⁰.

D — GENEL OLARAK YAPISALCILIK

Yapısalcılık (strüktüralizm) tanımı çok güç bir akımdır. Modern matematikten edebiyat eleştirisine, sinemadan sibernetiğe kadar uzanan çok geniş bir alanda yapısalcılıktan söz edilebiliyor. Antropoloji, psikalaniz, felsefe, sosyoloji ve hatta fizik, kimya da bile yapısalcı bir yönelim giderek ağır basmaktadır. Böylesine geniş alanlara yayılmış bulunan bu akımı tek kişinin veya tek disiplinin tanımlayabilmesi olanak dışı kalmaktadır. Yapısalcılığın sağlam bir biçimde incelenmesi değişik konularda uzman olan bilim adamlarının ortak çalıvmalarını gerektiriyor²¹.

Çok geniş alanlara yayılan yapısalcılık eğilimleri sırasında ortak yanları göstermek için değişik ve ayrı konulara uzanmak gerekiyor. Çeşitli bilim alanlarındaki yapısalcı eğilimleri genel olarak belirlemek için yapısalcılık çok gevşek bir nitelemedir. Alanlara göre değiştiği söylenen yapısalcılık bu alanlardan bağımsız olarak da bir çok yanlılık gösteriyor. Yapısalcılık birbirinden ayrı moda, yöntem ve ideoloji olarak ele alınabilir. Yapısalcılık bir ara sosyal bilimlerde moda olmuş ve bir çok bilim adamı bu konuya eğilmiştir. Sonraları yapısalcılık sosyal araştırmalarda yöntem olarak kullanılmağa başlanmıştır. Yapısalcı yöntem zamanla bir ideoloji görünümü kazanmıştır. Bazılarına göre yapısalcılık kendi yöntemiyle incelendiğinde bir çeşit yapısalcı ideoloji olarak ortaya çıkmaktadır. İdeolojik boyutu olan yapısalcılığın, ideoloji çağının sona ermekte olduğunu bildirmek üzere doğduğunu bazıları ileri sürdüler. İdeolojik yönü ile yapısalcılık metafizik ve donuk bir dünya görüşü olarak felsefe alanına girmektedir. Ayrıca yer yer yapısalcılık He-

²⁰ NİRUN, Nihat : Sistematik sosyoloji yönünden sosyal dinamik dünya analizi, DTCF. Yayını, 1969, sayfa 80, 81, 125.

²¹ ANDAY, Melih Cevdet : Bilimleri sarsan yeni bir görüş, Yapısalcılık Yeni Edebiyat Dergisi Mayıs 1970, sayı 7.

gel tipi geleneksel anlayışa tepki gösteren bir tarih felsefesi durumundadır²².

Yapısalcılığın ne gibi yönleri ve boyutları bulunduğunu belirtmek, yapısalcılığın tanımını yapmak kadar zordur. Yapısalcılığın temelde bir örnek alma olayı olduğu söylenebilir. Belirli dönemlerde bazı bilimlerin sağlam yöntemler geliştirerek başarılı sonuçlar aldığı görülür. Bunu da başka bilimlerin, giderek felsefenin bu bilimi örnek alması ve yöntemini kendi alanına uygulamaya kalkması izler. Yapısalcılık, yirminci yüzyılın başlarında Saussure'le kendi yöntemini geliştiren, güvenilir sonuçlar alma yolunu tutan dilbilimi bir örnek bilim sayma akımı olarak gelişmiştir. Yapısalcılar dil alanında başarılı olan bir yöntemi başka alanlarda da uygulamayı denerler. Bununla beraber yapısalcılığın daha önceki örnek alma ya da yöntem aktarmalardan ayrılan yanları vardır²³.

Yirminci yüzyılın başlarında dilbilim alanında gelişmeğe başlayan yapısalcılık çok geçmeden diğer bilim alanlarına da yayılmıştır. Yapısalcılık akımı özellikle sosyal bilimlerin gelişme yönlerini önemli derecede etkilemiştir. Bu akımın güçlenmesi nedeniyle sosyolojinin başlıca inceleme konularından birisi de toplumsal yapı olmuştur. Siyaset sosyolojisi de siyasal gelişmeleri ve kurumlaşmaları incelerken toplumsal yapı konusuna en başta yer vermiştir. Siyaset sosyolojisinin gelişmesiyle beraber toplumsal yapı siyasal bilimin temel konularından birisi olmuştur.

E — GENEL OLARAK SOSYAL YAPI

Yapı çok eski bir sözcüktür. Düşünce olarak felsefe ile yaşıt denebilir. İlk filozofların bütün çabaları evrenin yapısını ortaya çıkarmak olmuştur. En eski metafizikten en yeni bilimlere kadar pek çok kuramsal sorun yapı sözcüğü ile dile getirilebilir. Maddenin yapısı, insanın yapısı, düşüncenin yapısı yüzyıllardır üzerinde önemle durulan konulardır.

Felsefe tarihinde yapı kavramına ilk özel önem gösteren filozof Karl Marks olmuştur. Toplumu altyapı ve üstyapı olarak ikiye ayıran Marks, altyapıyı üretim ilişkilerinin meydana getirdiğini ileri sürmüştür. Genel anlamda altyapı ekonomik temeldir. Üstyapı

²² ONART, Adnan : Değişik yönleriyle yapısalcılık ve yapı kavramı, Türk Dili Sayı 262 Temmuz 1973, sayfa 231-234.

²³ İbid.

din, sanat, felsefe, bilim, ahlâk gibi kültür kurumlarından oluşur. Üstyapıyı altyapı belirler. Marks yapıyı toplumun ve toplumun belirli bölümlerinin yapısı olarak ele almıştır.

Yapı kavramının günlük dilde rastlanılan, kuramsal yükü daha az olan anlamları vardır. Biçimruhbilimi de yapı kavramına özel bir önem verir. Biçimruhbilimine göre ruhsal edimler bir bütünsellik, bir yapı oluştururlar. Matematik, geometri ve mantıkta da yapı kavramı önemle ön plâna çıkmıştır. Yapısallık akımında ise yapı kavramını belirlemek için sık sık «bütün» ve «bütünsellik» kavramlarına başvurulmaktadır. Bu bütünsellik hiç bir biçimde yalnızca öğelerin yığına indirgenemez.

Yapısalcı düşünürlerin çoğu yapı kavramını daha çok toplumsal özellikte kullanmışlardır. Toplumsal nitelemesiyle yapı, hem doğal yapılardan ayrılmakta, hem de bireyi aşan bir özellik kazanmaktadır. Yapı tek tek bireylerin bir uzlaşmasına dayanmakla beraber bireyleri aşmaktadır. Yapı tek bireyin oluşturamayacağı ve değiştiremeyeceği sistemdir. Yapı kişinin dışında kalan bir kavramdır ve bağıntılardan oluşan denge durumunu belirtmektedir.

Doğa üzerinde bir arada olmak gerçeğinden hareket ederek toplumbilim, toplumu insanların doğa ile ilişkilerinin ve kendi aralarındaki ilişkilerin bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu ilişkiler bütünüün biçimlenmesinde toplumsal yapıyı meydana getirir. Toplumsal yapı iğreti bir dengedir ya da hep görelî bir sürekliliktir. Yapı hiç bir zaman mutlak değildir. Her toplumsal değişme zaten iğreti olan dengeyi bozar ve zamanla yeni bir iğreti denge sağlar. Bu iğreti denge de bir süre sonra bozulmak zorundadır. Denge ilişkilerin dengesidir; ama değişkendir. Toplumda her şey iğretîlik içinde, görelî süreklilik içinde yapılaşmıştır²⁴.

Toplum bir objektif olay, toplu bir gerçek olarak ortaya çıkar. İnsanlar toplumu istedikleri gibi yaratamazlar. Toplum oluşma biçimiyle insanları bağlar ve sınırlar. Toplum gerçeği yalnızca bireysel plânda değil, aynı zamanda siyasal dileklerin açığa vurulduğu daha geniş alanlarda da aynı kişilikle ortaya çıkar. Toplum koşulları kaçınılmayacak objektif gerçeklerdir. Toplum gerçeğinin objektif karakteri ayrı kuruluşların belli bünyeye sahip olmaları ve bunların toplumun genel düzenine bağlı bulunmaları esasına dayanır. Yaşayan toplum, organizma gibi, durmadan yeni maddeler it-

²⁴ ERGUN, Doğan : 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, Gerçek Yayınevi İst. 1973, sayfa 121.

hal etmesi ve eskiyenleri atmasına karşın yapı yasalarını korur. İnsanlarda belli bir dönemden sonra tüm hücreler yenilenir; ne var ki yapı yasaları değişmez. Sosyal toplumlarda da aynı birey ve nesillerin değişimi aynı sonucu verir. Toplumsal yapı belirli açılardan incelenince bireyler değil, bütün kavranır. Bütüne egemen olan düzen ve yasalar daha belirgin bir şekilde bünye yasasına uygun bir yapı karakteri taşımakla beraber, aynı zamanda her sosyal gerçek sosyal olayların bir parçasıdır. Toplumsal yapıyı bütün olarak kavramak çok zordur; çünkü gözlemi karmaşıktır. Toplumsal yapılar bireyin etki sahasının üstüne çıktıklarından kuşaklardan daha uzun ömürlü olmaktadır. Genellikle toplum yapıları yaşam biçiminden gelme şekillerdir. Uzuvarları insanların da dahil bulunduğu varlıklar çalışma ve varlığımızın içinde cereyan ettiği binalardır. Asırlarca şekil değiştirmeseler dahi sürekli olay halinde kalırlar. İnsanların bünye yasalarına uymalarından, varlıklarını her seferinde yeniden kabul etmelerinden alırlar. Toplumsal yapının varlığı insanların onu benimsediklerini gösterir. Toplumsal yapı insanları kendine çektikçe varlığını yeniler. Toplumsal yapının varlığı, yaşama biçimini benimseyen insanlar var oldukça vardır²⁵.

Toplumsal yapı belirli bileşkenlerin bütünleşmesinden meydana gelir. Genel olarak bir yapının bileşkenleri şunlardır: Normatif düzen, mevkiler örgüsü yatırım düzeni, beklenen karşılıklar dizisi, ve bir eylem, Eylem en son üründür. Normlar, mevkiler yaptırımlar hep eşgüdülü eylemler üretmek üzere düzenlenmiştir. Grup üyelerinin hedefleri gerçekleştirebilmeleri için normlar mevkilere bağlanmış ve yaptırımlarla uygulanmaları sağlanmıştır. Toplumsal yapı belirli kimselerden toplumsal mevkilerine bağlı olarak istenen rolleri saptayan normlar üzerine kuruludur. Rol istemi, rol verici kurallar ve rol beklmeleri olarak başlıca iki türdür²⁶.

Bir grubun etkinliği, türlü rollerin işbölümü içinde birbirine nasıl bağlandığına göre değişir. Roller bireylerin grubun etkileşme düzeni içinde tuttıkları mevkiye göre dağıtılır. Mevkiler kişisel özelliklere ve toplumsal faaliyetlere göre dağıtılır. Birbirleriyle karşılıklı ilişkileri olan türlü mevkiler, bu mevkiler ordusunu meydana getirirler. Her mevkinin kendine özgü rol gerekleri dizisi vardır. Bir mevkinin başka mevkilerle ilişkilerini rol istemeleri veya

²⁵ FREYER, Hans : Sosyolojiye Giriş (Çev. N. Abadan) SBF Yayını, Ank. 1967, sayfa 11-16.

²⁶ LUNBERG, Schrag : Sosyoloji (Çev. Ö. Ozankaya) Türk Siyasal İlimler Derneği Yayını, 1970, sayfa 166-167.

rol beklmeleri düzenler. İnsanlar içinde oldukları türlü gruplarda değişik mevkiler işgal edebilirler; mevkiler zaman dizileri veya sıralar halinde birbirlerine bağlıdır. Bir mevki doğal olarak başkasını izler ve üçüncüye önderlik eder²⁷.

Bir toplumu oluşturan insanlardır. Bu insanlar kendi aralarında ve içinde yaşadıkları çevrelerin çeşitli toplumsal grupları ile ilişki kurarlar. Her toplum kendi içinde varolan dinsel ve özdeşsel güçlerin etki ve tepkilerine sürekli biçimde uğrar; bunların ortasında bulunmakla beraber gene de örgütlenmiş bütünlüğünü korur. Toplumun örgütlenmiş durumunu koruyabilmesi onu çevreleyen öge ve güçler arasındaki etki-tepki ilişkileri bir takım yaygın, sürekli ve tekrarlı olmasına bağlıdır. Bu olanak sonucunda genel davranış kalıpları, toplumsal biçimleşmeler oluşur. Bütün bunlar gözönünde tutulduğu zaman, toplumsal yapının anlaşılması oldukça zor bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak yapı ile bir düzen ve bütünlük akla gelir. Tanımlar değişiktir; ne var ki ortak olan yapının bütünlük gösterdiği. Sosyal yapı ise sosyal bünye içinde yer alan daha dar bir kavramdır. Sosyal yapı çeşitli ilişkilerle var olan bir değerdir, fakat süresizdir.

Sosyolojik açıdan, sosyal yapı bir topluluğun toplumsal düzeni kuruluşu, işleyişi ve bir takım görevlerini yerine getiriş yoludur. Başka bir deyişle, sosyal yapı, yapıyı oluşturan toplumsal kurumların karşılıklı ilişkilerinden doğan toplumsal değerlerin karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütündür. Bu bütün bir statik biçim olmayıp bir dönüşümler sistemidir. Toplumsal yapıda bir unsur ya da bir ilişkinin her dönüşümü diğer unsur ya da ilişkilerin dönüşümüne yol açar²⁸.

II. BÖLÜM

SİYASAL REJİMLER VE SOSYAL YAPI

A — GENEL OLARAK SİYASAL REJİMLER

Siyasal rejim, bir bütünü belirttiği için temelde bir siyasal sistemdir. Genellikle sistem denince, çeşitli unsurlardan meydana gel-

²⁷ İbid.

²⁸ YASA, İbrahim : Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları, TODAİE Yayını, Ank. 1970, sayfa 1-2.

miş karmaşık bir bütün anlaşılır. Bütünü meydana getiren unsurlar arasında karşılıklı bir bağlılık ve ilişkiler düzeni vardır. Unsurlardan her birisi sistemin bütünü bakımından gerekli fonksiyonu yerine getirir. Sistem anlayışına özellikle mekanik ve biyolojik alanlarda daha çok rastlanır. Sistem kavramı ve anlayışı zamanla bilimlerde de önemli bir yere sahip olmuştur. Modern siyasal bilim siyasal rejimleri de böyle sistemler biçiminde düşünme eğilimindedir. Siyasal sistemler, birbirleriyle ilişki halinde bulunan çok sayıda unsurlardan meydana gelmiş karmaşık bütünlere dir. Siyasal sistem anlayışının dayandığı başlıca ilkeler şunlardır :

1 — **Kapsayıcılık** : Siyasal sistem yalnızca hukuksal örgütleri değil, siyasal fonksiyon gören bütün siyasal yapıları içine alır. Devlet örgütünün dışında kalan kuruluşlar, gruplar siyasal sistemin içine girerler.

2 — **Karşılıklı Bağımlılık** : Siyasal sistem birbirleriyle ilişkili unsurlardan meydana gelmektedir. Bu unsurlardan her biri diğer unsurları ve sistemin bütünü etkiler. Unsurlardan birinde meydana gelen değişim diğerlerini de etkiler.

3 — **Denge** : Sistem genellikle bir denge durumunu gösterir. Unsurlardan birindeki değişme yüzünden denge bozulduğu takdirde, diğer unsurlardaki uygun değişmelerle denge yeniden kurulur. Denge anlayışı toplumda birleşme ve bütünleşme unsurlarını ön plâna çıkardı. Durgunluk normal durum olarak kabul edildi.

4 — **Sistemin Sınırları** : Nelerin siyasal sistemin içine girdiği ve dışında kaldığını saptayabilmek için sistemin sınırlarını açıkça belirtmelidir. Siyasal sistem toplumdaki siyasal ilişkilere dayanır. Sosyal ilişkiler ise daha geniş olarak sosyal sistemi meydana getirir. Siyasal ve sosyal sistemler arasında karşılıklı ilişkiler vardır²⁹.

Bütün toplumlarda yönetenler ile yönetilenler arasında temel bir ayırım doğar. Her toplumda emir verenler ve emre uyanlar vardır. Bu ayırım az ya da çok belirli iktidarın örgütlenişi, az ya da çok etkili olabilir; ne var ki böyle bir farklılaşmaya ve örgütlenmiş iktidara her zaman rastlanır. Bütün toplumlarda zamanla bir iktidar oluşması ve gruplaşması görülmektedir. Çok geniş anlamda belirli bir sosyal grupta, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayırım aldığı biçime siyasal rejim denir. Daha dar anlamda ise, siyasal rejim yalnızca insan toplumunun özel bir biçimi olan ulusun yönetim yapısını belirler. Bu yapı öteki topluluklarıkiyle yapı farkları de-

²⁹ ÖZBUDUN, Ergun : Siyasal Sistemler (Teksir) 1971, Ank. sayfa 10-11.

ğil, derece farkları gösterir. Ulus bütün sosyal topluluklar içerisinde, yönetim örgütü en yetkin olan topluluktur. Öteki toplulukların siyasal rejimleri hep bu ulusal siyasal rejim ölçü alınarak incelenir³⁰.

Siyasal rejimi sisteme oranla belirlemeğe çalışırken somut ve gerçekleşme olanaklarını kapsayan bir model olduğu ortaya çıkar. Siyasal rejimler zaman içerisinde ve belirli bir yerde, gerçekleştirilmiş bir sistemi ifade etmektedir. Siyasal rejim, siyasal bir sistemin somut ve gerçek şekli ya da şekillerinden biri olmaktadır ve ona esneklik vermektedir. Siyasal rejim, yöneticiler ve yönetilenler ayrımının aldığı şekilden, siyasal kurumların oluşturdukları bir birleşime kadar çeşitli tanımlarla belirtmeğe çalışılmıştır.

Siyasal rejimleri meydana getiren yapısal unsurlar siyasal kurumlardır. Siyasal kurumlar, sosyal, ekonomik, ahlâkî çeşitli özlere çerçeveler. Rejimler iktidarın karakterini, örgütlenmesini, el değiştirmesini, işleyişini ve meşruluğunu belirleyen siyasal kurumlardan oluşmuştur. Siyasal kurumların birleşmeleri, özlere ve aralarındaki ilişkiler düzeni, siyasal rejimin yapısını ve temelini meydana getirir³¹.

Devlet ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili bulunan her kurum, Anayasa'da yer alsın veya almasın, eğer o siyasal toplumun varlığında ve yaşayışında bir yeri ve etkisi varsa bir siyasal kurumdur. Böylece parlamentodan hükümete, siyasal partilerden baskı gruplarına, belirli ilkelerden ve ideolojilerden çeşitli duygu, düşüncelere kadar devlet yaşamı ve işlevleriyle doğrudan veya dolayısıyla ilgili olan her kurum siyasal kurum niteliğine sahiptir. Siyasal kurumlar arasında rejimin işleyiş düzeni açısından sıkı bir bağlılık vardır. Bu nedenle siyasal kurumların hepsi bir arada ahenkli bir bütün oluştururlar. Bu bütüne geniş anlamda siyasal rejim adı verilir. Dar anlamda siyasal rejim ise, yalnız doğrudan doğruya devletle ilgili olan, yani devletin Anayasası tarafından kurulmuş olan organlarının meydana getirdiği ahenkli bir bütündür. Siyasal kurumların oluşturdukları bütün, ahenkli ve tutarlı olmakla beraber aynı zamanda kompleks bir yapıdadır. Bu durum siyasal rejimin bir sosyal ortam içinde kurulup işlenmesinden bir takım değerleri temsil etmesinden ve son olarak bir hukuk düzenine ve tekniğine dayanmasından ileri gelmektedir³².

³⁰ DUVERGER, Maurice : Siyasal Rejimler, Gelişim Dizisi İst. 1947, s. 5-7.

³¹ TUNAYA, T. Zafer : Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku. İst. 1969, sayfa 238-239.

³² KUBALI, H. Nail : Anayasa Hukuku Dersleri İÜHF Yayını 1971 sayfa 227

Her siyasal rejim kendisini oluşturan siyasal kurumların özle-
rinde saklı bulunan değer yargıları üzerine kurulmuştur. Siyasal
rejimlerin çeşitlilikleri bu ideolojik özelliklerinden ve farklılıkların-
dan doğmaktadır. Temelde siyasal iktidar, kamu özgürlükleri, siya-
sal düzenin bütünü de ideolojik değerlere göre biçimlenmektedir.
Siyasal kurumların içeriğinde bulunan değer yargıları ve düşünce-
lerin bütünü o rejimin dünya görüşünü meydana getirir. Her reji-
min arkasında bir ideoloji vardır; ne var ki çeşitli dünya görüşleri
de o rejimin içinde varlıklarını koruyabilirler. Özgürlükçü siyasal
rejimler çok farklı ideolojilerin yaşamalarına izin verebilirler³³.

Siyasal rejimler varlıklarını korumak için bir hukuk düzenine
ve tekniğine dayanırlar. Bir rejim bazı hukuk kurallarına ve özellik-
le devletin kurumları ile temel kuralların bütünü olan bir Anayasa-
ya dayanır. Bu hukuk kuralları ve Anayasa o rejimin dayandığı
Anayasa sistemini meydana getirir. Görüldüğü gibi siyasal rejim
karmaşık bir bütündür ve ülke koşullarına göre değişiklik göste-
rir³⁴.

B — SİYASAL REJİM VE SOSYAL YAPI İLİŞKİLERİ

Her siyasal rejim bir toplum içinden çıktığından, siyasal re-
jimlerin toplumla ve toplumun yapısı ile doğrudan doğruya ilişki-
leri vardır. Siyasal rejim kısaca, bir sosyal topluluk içindeki yöne-
tenlerin örgütlenmelerinden ve varlıklarından doğan sorulara veri-
len yanıtlar bütünüdür. Yönetenler nasıl seçilmiştir? Her birinin
yapıları nedir? Yönetim işlerini nasıl bölüşürler? Yönetilen halk
kitleleri karşısında yetkilerinin bir sınırı var mıdır? Siyasal kurum-
lar toplumda nasıl bir tabana dayanıyor? Siyasal örgütlenmeye bi-
çim veren toplum yapısı nedir? Bütün bu sorulara yanıtlar bulmak
ve çözüm yolları aramak siyasal rejimlerin genel kuramını belirle-
menin ön koşuludur.

Siyasal olayı, siyasal kurumu ve siyasal toplumdaki ve sosyal
yapıdan soyutlamak mümkün değildir. Hepsi toplum içinde mey-
dana geldiğinden, toplumun koşullarına göre biçimlenirler. Uzun
veya kısa ömürlü olmaları, toplumda yerleşip benimsenmeleri veya
toplumdan uzak düşmeleri hep toplumsal koşullara bağımlı olan
değişkenlerdir. Toplumsal değişimler hemen siyasal rejimi etkiler,
iktidar veya örgütlenme değişimleri gibi sonuçlar yaratır. Siyasal

³³ TUNAYA, T. ZAFER : agc. s. 239.

³⁴ KUBALI, H. Nail : agc. s. 228-229.

gelişmeler süreci geniş açıdan ele alınırsa toplumsal gelişmelerle koşut bir yön izlediği görülmektedir.

Her toplum bazı özel ilişkiler ortamıdır. Tüm sosyal ilişkiler bu düzene uygun olarak gelişir. Sosyal düzeni sağlayan kurallar arasında örgütlü güvencelere bağlı olanlara hukuk kuralları denir. Toplum üyelerinin hukuka uymalarını sağlayacak bir zorlayıcı güç olarak iktidar belirir. Her toplumda yönetenler ve yönetilenler ayrışmasına rastlanır. İktidar olayının gerçekleşmesinden sonra sosyal toplum siyasal topluma dönüşür. Siyasal toplumun amacı ve fonksiyonları kamu yararına dönüktür.

Kişilerin toplum yaşamındaki eylemleri bazı rol yapıları içinde gelişir. Kişiler yetişmeleri sırasında belli durumlarda belli davranış kalıplarına göre hareket etmeleri gerektiğini öğrenirler. Bireyin sosyal ilişki içinde etkilerinde bulunduğu diğer bireyler de ondan bu kalıplara uygun hareket etmesini beklerler. Uyulması gereken davranış kalıplarına «rol» rollerin öğrenilmesi sürecine de «sosyalleşme» adı verilir. Siyasal sistemde bazı roller meydana gelir. Sistemin varlığını ve istikrarını sürdürebilmesi için bu rollerin yeni yetişen toplum üyeleri tarafından öğrenilmesi gereklidir. Siyasal rollerin öğrenilmesi siyasal sosyalleşme denen olayı meydana getirir. Siyasal sosyalleşme genel sosyalleşme sürecinin bir parçasıdır. Her siyasal rejim, sosyalleşme yoluyla kendi kültürünü ve yapısını sürdürmeğe çalışır. Siyasal sosyalleşme siyasal rejime ve onun unsurlarına destek sağlayan bir fonksiyon ve bir destek mekanizmasıdır. Bir rejimin uzun süre ayakta kalması mümkün olmadığından, siyasal sosyalleşme süreciyle rejimin amaç ve normlarının benimsetilmesi, sistem için geniş bir destek rezervi yaratır. Siyasal sosyalleşme fonksiyonu hem yüzyüze hem de dolaylı ilişkilerle yerine getirilebilir. Siyasal sosyalleşme geleneksel ve modern toplumlarda farklı şekillerde gerçekleşir³⁵.

Her siyasal rejimde siyasal sosyalleşmeyi gerçekleştiren başlıca örgütler siyasal partilerdir. Siyasal partiler dışında sosyalleşme yapının sağlıklı olmasındandır. Bir bünyenin iyiliği organları arasındaki dengeye bağlıdır. Böylece kurumlar arasındaki bağdaşıklık temel bir kural oluyor. Her sosyal yapı geçmiş ve gelecek arasında fonksiyonu bakımından önemli roller oynayan başka yapılarda ijerir. Partiler çok sayıda insanı siyasal katılmaya yönelttiğinden önemli sosyalleşme aracı olabilirler. Kitlelerle siyasal rejim arasında sürekli ilişki kurabilirler. Bu ilişki kişilerde yeni tutum

³⁵ ÖZBUDUN, Ergun : age. s. 18.

ve inançlar yaratabileceği gibi var olan ilişkileride pekiştirebilir. Siyasal partilerce yerine getirilebilecek sosyalleşme fonksiyonunun iki yönü olabilir. Bunlardan birisi varolan siyasal kültürdür.³⁶

Rejimler geçmişten aldığı kurumları zamanla tasfiye edecek, yaşamak için de yenilerini kuracaktır. Özellikle ihtilâl dönemlerinde bu ikilik açıktır. İhtilâller kurulu düzenleri yıkararak yenisini getirirler. Yeni kurulacak kurumlar yapısal bir sorundur. Uluslararası denge, sosyal yapının tüm kurumları arasında bağdaşma demektir. Kurulacak kurum siyasal rejimi yaşatacak güçte olursa sosyal gelişme koşullarına uygun sayılır. Geçmişten kalan kurumlar bir süre devam ederler. Her yeni rejim istese de, istemese de tasfiye hareketine girişmek zorundadır. İkilikten doğan dengesizlik, siyasal hayat içinde sürekli huzursuzluk yaratır. Eski kurumlarla savaşamayan siyasal rejimler, çağdaş kurum yaratma gücünü yitirme tehlikesi ile karşılaşır; yapmacık yollara başvurma zorunda kalır. Bir siyasal rejimin gerçek enerjisi ideolojisini sürdürebilecek kurumlar kurmasında, eskileri de bu koşula göre uydurmasında görülür. Rejimin yaşama gücü yaratıcı çabasına bağlıdır. Bir kurum ortaya çıktığı yolun tarihiyle değil, sosyal yapıya uygun toplum gerçeğini karşıladığı için yenidir. Toplum koşullarının ürünü olmayan, taklit yöntemi ile kurulan ithal malı kurumlar sosyal yapıya yabancıdırlar ve kâğıt üzerinde kalırlar. Bir siyasal rejim başka toplum koşullarının eseri olan kurumları belirli koşullarda alabilir. Asalak karakterli kurumlar düzensizlik yaratırlar. Sosyal buhranların doğum nedenleri olurlar. Kurumlar metinlere ve hukuksal törelere dayandıklarından kaynak yönünden daha kesin siyasal bilimlerin uğraştığı ötekî olaylardan daha belirgin olmak gibi bir üstünlüğe sahiptirler³⁷.

Siyasal partiler, en önemli siyasal kurumlardan birisi olarak, iç yapıları, ideolojileri, boyutları, iktidar ve muhalefet şekilleri bakımından, kendilerini yaratan toplum koşulları içinde belirli bir biçimde ortaya çıkarlar ve süreklilik gösterirler. Bir ülkenin tarih içindeki aşamalarında aynı tipler halinde görülür ve yaşarlar. Bu özdeşlik ve süreklilik belirli bir süre içinde bir sistemleşmedir. Böylece bir ülkenin parti sistemlerinden söz edilebilir. Parti sistemleri o ülkenin siyasal rejimini, klasik tanımlamalardan uzaklaştırarak kadar değişikliğe uğratabilirler. Temelde sosyal yapılar da parti kavramını ve sistemini etkilerler. Az gelişmiş bir ülkede kuru-

³⁶ ÖZBUDUN, Ergun : Siyasal Partiler, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları 1974, sayfa 108-109.

³⁷ PRELOT, Marcel : Politika Bilimi, Varlık Yayını 1972, sayfa 120.

lan partilerle kalkınan ülkelerinki arasında ayrılıklar vardır. Sosyal yapı analizlerine girilince bu durum daha da açık bir görünüş alabilir. Örneğin çeşitli etnik unsurların, dinsel toplulukların buldukları ülkelerde siyasal partiler bu ayrılıkları temsil edebilirler. Bunların gösterdiğine göre, sosyal yapının biçim ve unsurları partileşmelerde ve siyasal parti sistemlerinin ortaya çıkışlarında birinci plânda rol oynar. Tek çift veya çok partili sistemlerin gelişmesi tamamen toplumun yapısına bağlıdır. Genellikle geri kalmış toplumlarda çok parti, gelişen toplumlarda ise iki partili rejimler görülmektedir. İdeolojik devlet yapısına sahip toplumlarda ise tek partili rejimler ortaya çıkmaktadır³⁸.

Siyasal partilerin doğuşu bir bakıma sosyal modernleşmeye bağlıdır. Belirli ölçüde bir modernleşme düzeyine ulaşmış geleneksel toplumlarda partilerin ortaya çıkmaları beklenemez. Sosyal modernleşme çeşitli yönleriyle siyasal partilerin doğup gelişmesine elverişli bir ortam hazırlar. Kültürün laikleşmesi, pazar ekonomisine geçilmesi, ulaşım ve haberleşmenin ilerlemesi, toplumda sosyal mobilizasyonun, şehirleşme, sosyal değişim, siyasal katılmanın genişlemesi gibi ortaya çıkan yeni toplumsal olgular siyasal gelişmeleri ve rejimlerin şekillenmelerini doğrudan doğruya etkilemiştir. Yeni yeni beliren sınıf ilişkileri, meslek ve iş esasına dayanan gruplaşmalar, grupların örgütlü baskıları da siyasal rejimleri önemli ölçülerde etkilemektedir³⁹.

Bütün bu gelişmelerin ortaya çıkardığı gerçek, siyasal rejimlerin doğrudan doğruya toplumun yapısına bağlı bulunduğuudur. Sosyal yapı hangi özellikleri taşıyorsa, siyasal rejim de buna göre biçimlenmektedir. Siyasal rejim tipleri temelde toplumun karakteristik özelliklerini yansıtır. Sosyal yapı ile ilişkisiz siyasal rejimler çok istisnadır ve kısa ömürlüdür.

III. BÖLÜM

SİYASAL REJİM TİPLERİ

Siyasal rejimler konusunda çeşitli siyasalbilimciler değişik düşünceler ileri sürmüşler ve ayrımlar yapmışlardır. Değişik kriterlere göre yapılan sınıflamalar ayrı ayrı tasniflere meydan vermiştir.

³⁸ TUNAYA, T. Zafer : age. s. 475-476.

³⁹ DAVER, Bülent : Siyasal Bilime Giriş, SBF. Yayını, 1968, sayfa 90-95.

Her düşünür belirli açıdan soruna eğilince birbiriyle bağdaşmayan siyasal rejim ayrımları bu konuda bütünlüğe ulaşılmasını engellemiştir.

En başta Fransız bilim adamı Maurice Duverger bir siyasal rejim tasnifini kendi kuramı ile beraber geliştirmiştir. Onun yaptığı ikili tasnif genel olarak bir çok düşünür tarafından benimsenmektedir. Baskıcı eğilimler otokratik rejimleri liberal eğilimler de demokratik rejimleri doğururlar. Otokratik rejimlerin ortak özelliği yönetenlerin seçimine yönetilenlerin her çeşit baskısının önlenmesidir. Hükümet adeta kendiliğinden oluşmaktadır. Zaten otokrasi terimi de bundan ileri gelmektedir. Yüzyıllar boyunca dünyanın büyük bir bölümünü fetih, kalıtım, halet, seçme, atama gibi biçimlerde yayılan bu sistem günümüzde sosyolojik bakımdan geri kalmış ülkelerle çağdaş diktatörlükler dışında hemen her yerde kalmıştır. Genel olarak otokratik rejimlerin akıl dışına dayandıkları görülmektedir. Demokratik rejimler ise, tersine yönetim yapısını akılcı temeller üzerine oturturlar. Demokrasilerde ise yönetimler serbest seçimlerde çoğunluğun oylarıyla işbaşına gelirler. Duverger bir de karma rejimlerin varlığını ileri sürerek rejimleri üçe ayırıyor. Ona göre otokrasiden demokrasiye bir aşamada geçilmez. Yeni demokratik özelliklerle eski otokratik özelliklerin iç içe bulunduğu geçiş rejimlerine karma rejimler denir. Karma rejimler birleşmiş ve yanyana olarak ikiye ayrılırlar⁴⁰.

Duvergerin bu çok genel tasnifinden sonra siyasal rejimlerin tasnifinde şu ölçülerin kullanıldığı söylenebilir :

1 — **Yöneticilerin sayısı** : Bu ölçüye göre monarşi, oligarşi ve demokrasi olarak başlıca üç çeşit siyasal rejim vardır. Eski Yunandan beri bilinen bu biçimsel ayrımın bilimsel değeri yoktur.

2 — **Yasama - yürütme ilişkileri** : Monteskiyö'den beri bilinen ve benimsenen bu ölçüye göre siyasal rejimler kuvvetler birliği rejimleri, kuvvetler ayrılığı rejimleri olmak üzere ikiye ayrılır. Bu hukuksal ölçü hala günümüzde kullanılmakla beraber, yasama ile yürütme arasında eylemsel ilişkilere, siyasal gerçeğe tam uymamaktadır.

3 — **Siyasal iktidar ve özgürlük ilişkileri** : Bir çok yeni bilim adamı özgürlüklerin varlık ve yokluğu ile derecesini rejim biçimlerinin saptanmasında kriter yapmaktadır. Bu üçüncü ayrım temel-

⁴⁰ DUVERGER, Maurice : age. s. 10-16.

de dünya görüşüne dayanır. Buna göre siyasal rejimler liberal ve antiliberal siyasal rejimler olarak ikiye ayrılırlar⁴¹.

Bu ayırmalardan birincisine ilk örneği Aristo vermiştir. Aristo otoriteye sahip olanların sayısı ile siyasal rejimin amacı kriterlerini beraberce kullanmıştır. Yönetici sayısına göre rejimler monarşi, aristokrasi ve Cumhuriyet olarak üçe ayrılmaktadır. Bu üç sistemde yöneticiler iyi amaçlara yönelirler. Her sistemin bozulmuş şekilleri olan istibdat, oligarşi ve demokraside ise yöneticiler kötü amaçlarla hareket etmektedir. Aristo'nun ayırımlarında amprik ve normatif unsurlar birleşmiştir.

Monteskiyö'nün kuvvetler ayrılığı düşüncesinden sonra, rejimler kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği rejimleri olarak ikiye ayrılmıştır. Bu tasnif yukarıdaki ikinci kritere uygundur. Kuvvetler birliği sistemleri iki şekil alabilir: Ya yasama ve yürütme kuvvetleri mecliste birleşir ve meclis hükümeti sistemi ortaya çıkar veya iki kuvvet kendi görevini diğer kuvvetten geniş ölçüde bağımsız ifa eder ve ortaya başkanlık rejimi çıkar.

Siyasal rejimleri daha geniş olarak ele alıp siyasal sistemler şeklinde Almond tasnif etmiştir. Siyasal kültürü temel olarak ele alan Almond siyasal sistemleri dörde ayırmaktadır.

a — Anglo-Amerikan siyasal sistemleri : Bunların ayırıcı özelliği laik ve türdeş bir siyasal kültüre sahip olmalarıdır.

b — Endüstri öncesi siyasal sistemler : Bu sistemler karma bir siyasal kültüre sahiptirler. Bu karma kültürün bir unsuru modernleşme ile topluma giren batı kültürü, diğeri de varlığını sürdüren yerli ve geleneksel kültürdür.

c — Totaliter siyasal sistemler : Siyasal kültürün türdeş görünümündedir ama bu türdeşlik yapaydır. Rejimin amaçlarına aykırı düşen hiç bir şeye izin verilmez.

d — Kara Avrupası siyasal sistemleri : Bu sistemlerin en belirgin özelliği siyasal kültürün parçalanmış olmasıdır. Bu ülkelerde kültürel çeşitlilik söz konusudur⁴². Almond ayrıca bir yanıtında siyasal rejimleri yapısal farklılaşma ve kültürel parçalanma kıstaslarına göre ilkel, geleneksel ve modern rejimler diye ayırmıştır⁴³.

⁴¹ KUBALI, H. Nail : age. s. 228-230.

⁴² ÖZBUDUN, Ergun : Siyasal Sistemler, sayfa 36-37.

⁴³ —ALMOND and POWELL— Comparative politics : a developmental approach, Boston, 1966, sayfa 217.

Siyasal rejimlerin bir diğer tasnifi de genellikle siyasal parti sayısına göre yapılır. Bu tasnife göre siyasal rejimler tek partili, çift partili ve çok partili rejimler olarak üçe ayrılır. Tek partili rejimler tipik bir diktatörlük sistemidir. Tek partinin karşısında muhalefet yoktur ve politikasını vatandaşlar zorunlu olarak kabul ederler. İki partili sistemde ise iki büyük parti ve çeşitli küçük partiler bulunur. Küçük partilerin bu sistemde hiç bir etkinlikleri yoktur ve zamanla erirler. Çok partili rejimler ise, güçleri az çok birbirine yakın çok partinin bulunduğu sistemdir. Bu sistemde istikrarlı çoğunluk zor sağlandığından rejim bunalımları sık sık görülür. Partiler daha çok lider ve doktrin partileri olduğundan çoğunluk çok zor sağlanır. Seçim sisteminde parti rejimlerinin doğmasında önemlidir. Nisbi seçim sistemleri küçük partilere bazan güçlerini fazlasıyla aşan ölçülerde parlamentoda temsil olanağı verirler⁴⁴.

Başlıca siyasal rejim tasniflerinden birisi de yöneticilerin iktidara geliş şekline göre yapılan tasniftir. Bu açıdan siyasal rejimler demokratik ve otokratik rejimler olarak ikiye ayrılabilirler. Demokrasi, halk yönetimini, bütün iktidarın halktan geldiği bir sistemi anlatmaktadır. Uygulamada bu iki tip sistemi birbirinden ayırmak için, yöneticilerin genel, eşit ve serbest seçimlerle iktidara gelip gelmediklerine bakılmak gerekir. Demokratik sistemlerin kriteri serbest seçimlerdir. Buna karşılık otokratik sistemler yöneticilerin serbest seçimlerden başka metodlarla, veraset, fetih veya ihtilâl gibi iktidara geldikleri sistemlerdir. Bu iki rejim arasında demokratik ve otokratik unsurları kendinde birleştiren karma rejimler vardır. Bazı organlar halk tarafından seçilir bazıları ise seçim dışı yollarla göreve gelirler. Aslında serbest seçimler demokrasinin varlığı için yeterli kıstas değildir, aynı zamanda kamu oyunun da serbest olması gerekir. Siyasal iktidarın yapısı ve özgürlük ilişkileri de demokrasinin belirleyici unsurlarıdır.

Siyasal rejimlerin kesin bir ayrımı yoktur. Çeşitli siyasal bilimciler ayrı tasnifler yaptıklarından ortaya değişik siyasal rejim türleri çıkmaktadır. Bize göre dünyadaki siyasal kutuplaşmayı ve bloklaşmayı gözönüne almadan yapılan tasnifler yetersizdir. Günümüzde dünya batı, doğu ve üçüncü dünya olmak üzere başlıca üç bloka ayrılmıştır. Rejimleri genel olarak dış görünüşleri bakımından bloklara dahil olmalarına göre üçe ayırmak mümkündür. Ayrıca siyasal rejimleri iç yapıları bakımından da ele aldığımız zaman

⁴⁴ DUVERGER, Maurice : Siyasal Partiler Bilgi Yayını, Ank'. 1974, s. 276-365

en uygun tasnif olarak demokratik ve otokratik tasnifi görülmektedir. Biz siyasal rejimlerin sosyal yapılarını incelerken bu üçlü genel, ikili özel tasnifi beraberce kabul edeceğiz.

En ayrıntılı tasnif olan Almond'un tasnifi ise gene yeterince açık görünmemektedir. Totaliter sistemlere bugün Kara Avrupasında rastlamak mümkündür. Halbuki Almond iki sistemi ayrı ayrı ele almaktadır. Gene aynı şekilde endüstri öncesi siyasal sistemlerin totaliter bir yönetime sahip olmaları görülebilir. Anglo-Amerikan toplumları dışında kalan bölünmeler arasında kesin sınırlara dayanan siyasal rejim açıklaması yoktur.

Günümüzde siyasal bloklaşmayı esas alan bir ayırım bize daha gerçekçi ve somut ayırım yapma olanağı vermektedir. Ayrıca emperyalizm ve az gelişmişlik çelişkisinin belirmesi ve siyasal rejimlerin yapılarını etkilemeleri açısından böyle bir yaklaşımın yararları vardır. Önce genel olarak, dünyayı batı rejimleri, doğu rejimleri ve üçüncü dünya rejimleri olarak üst düzeyde bir ayırım yapmak ve daha sonra her bölümde demokratik ve totaliter farklılaşmasını belirtmek benimsediğimiz yöntemdir. Yalnız çalışmamızın bir makale boyutlarını aşmaması için üçüncü dünya rejimleri ile demokratik totaliter ayırımına örnek olacak rejimleri incelememiz dışında tutuyor ve batı ile doğu rejimlerinin en önemli ve karakteristik dört rejimini inceliyoruz. Üçüncü dünyada ise totaliter rejimler çoğunluktadır. Adı «demokrasi» olan rejimler aslında bir azınlığın yönetimindedir. Toplumsal yapının feodal karakteri bu sonucu hazırlamaktadır.

IV. BÖLÜM

BATI REJİMLERİ

1 — İNGİLTERE

a — Siyasal Yapı :

İngiltere genel olarak demokrasinin beşiği bilinir. İngiliz siyasal rejiminin gelişmesini etkileyen ve onun orijinal hüviyetini yaratan etkenler İngiltere'nin coğrafya, tarih, sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarıdır. İngiliz kurumlarının göze çarpan başlıca özelliği ise tarihsel sürekliliğe sahip olmaları, derin sarsıntı veya değişim geçirmeden çağdışı koşullara uygunluk gösterebilmeleridir. Modern

demokrasinin temelleri olan temsil sistemi ile özgürlük rejimi İngiltere'de başka ülkelerden çok önce yerleşmesi bu tarihsel süreklilik ortamı içinde gerçekleşmiştir.

İngiliz rejimi önceleri feodal monarşi idi. Demokrasiye doğru yönelen gelişmeler rejimi bir süre sonra sınırlı monarşiye çevirdi. Parlatentonun doğması önemli bir aşamadır. İngiliz monarşisinin direnmesine karşın parlamento mücadelesinde galip geldi ve bir hanedan değişikliğinden sonra sınırlı monarşi oturdu. Parlatentonun giderek güç kazanması ve krallığın önemini yitirip ikinci plânda kalması zamanla sınırlı monarşiyi parlatenter rejime çevirdi. Tahtın bugün bile büyük yetkileri vardır, ne var ki, bunlar çoğunlukla temsili düzeyde kalmaktadır⁴⁵.

İngiltere hukuksal açıdan tek devlet ama, İskoçya, Galler, Man Adası, Kuzey İrlanda gibi bölgelerden oluşmaktadır. Birleşik Krallık günümüzde siyasal rejim olarak parlatenter monarşi ile yönetilmektedir. Dünyada yazılı Anayasası olmayan tek devlettir. Bazı yazılı yasaların yanında tarihten kalan gelenekler ve yazısız kurallar Common Law şeklinde İngiliz sistemini düzenlemektedir. Yasama yetkisi parlatentodadır ve parlatento, Avam Kamarası ile Lordlar Kamarasından oluşmaktadır. Avam Kamarası tek dereceli ve genel oy esasına göre seçilen halk meclisidir. Ülke 625 seçim çevresine ayrılmış olup her bölgeden çoğunluk esasına göre milletvekili seçilir. Dar böyle sistemi İngiltere'nin özelliklerine uygundur. Lordlar Kamarası ise aristokratik bir yapıya sahiptir. Avam Kamarası ön plâna geçince ikinci plânda kaldı. Parlatento düzeninde sembolik bir durumda sayılmakta ise de ülkenin siyasal ve sosyal hayatında etkisi büyüktür. Lordlar Kamarası ruhsal ve dünyasal olmak üzere iki tip lorddan toplam 900 civarında üyeden oluşur⁴⁶.

İngiliz monarşisi irsi bir monarşidir. Kral tanrısal hukuka göre değil, parlatentonun saptadığı kurallara uyarak tahta çıkar. Vareset esasları ise örf ve adete göre gerçekleşir. Kadımlar da tahta çıkabilir. Aynı derecede erkekler üstün tutulur. Kral yetkilerini kullanmak için özel bir şûraya sahiptir. Özel şûranın çeşitli komiteleri vardır. İngiliz rejiminin en önemli organın kabinedir. 80'e yakın bakandan önemli sayılan 20 tanesi kabineyi oluşturur. Başbakan aynı zamanda parlatentonun lideri hem kabinenin başı hem de iktidar partisinin başkanı olarak son derece yüksek prestije sahiptir. Kabine Avam Kamarasına karşı sorumluluk yüklenerek krala ait

⁴⁵ DUVERGER, Maurice: Siyasal Rejimler, Gelişim Yayını İst. 1974, s. 66-70

⁴⁶ ARSEL, İlhan : Demokrasi, İst. 1968, sayfa 140-143.

yetkileri kullanabilir. Bugün ise kabinenin avam kamarasına karşı değil, doğrudan doğruya halka karşı sorumlu olduğu kabul edilir.

İngiltere'de parlamentoya egemen olan prensip partiler rejimidir. Hükümet parti hükümetidir. Başka ülkelerde partiler parçalanma unsuru durumuna gelebildikleri ve genel yarar düşmanı kesilebildikleri halde İngiltere'de düzen ve sorumluluk unsurlarıdır. İç disiplinleri sağlam ve güçlüdür. Rejim iki partili olduğundan nöbetleşe iktidara gelirler. İki parti sistemi hükümete büyük otorite sağlar. Parlamento aslında kabinenin önerilerini onaylar. İki partinin de iktidar şansı bulunması muhalefet ilişkilerinin düzenli ve istikrarlı geçmesini sağlar. Siyasal liberalizm benimsendiğinden azınlığa her zaman çoğunluk olma şansı ve hakkı tanınır. Çoğunluk partisi iktidarın geçici olduğunu bilerek hareket eder, muhalefet partisi de birgün iktidara gelecekmiş gibi hazırlanır. Bu sistemde gölge kabine gelişmiştir. Muhalefet partisi iktidar partisi gibi bir kabine kurarak hükümeti denetler ve hükümet olmaya hazırlanır⁴⁷.

İngiltere'de zamanla klâsik liberalizm yıkıldı. Toplumsal gelişmeler yeni siyasal örgütlenmeler yarattı. Liberal parti giderek geriledi. Endüstri devriminden sonra işçi sınıfı ortaya çıktı, giderek etkinliğini artırdı. Sendikaların desteğinde kurulan işçi partisi ikinci parti oldu. Muhafazakâr parti ise İngiliz muhafazakârlığının varlığını koruması nedeniyle gene büyük parti olarak kaldı. İngiltere'de liberalizmin çöküşü liberal partiyi zayıflatmıştır. İngiliz muhafazakârlığı ise bünyesindeki reformlara, yeniliklere yatkınlık unsuru ile diğer ülkelerdeki muhafazakârlıklardan ayrılarak değişen koşullara uygunluk gösterebilmiştir⁴⁸.

B — SOSYAL YAPI

İngilizleri anlamak için önce İngiltere'nin yerini saptamak gerekir. İngiltere'nin bir ada ülkesi olması, tarihini ve siyasal hayatını bütünüyle etkilemiştir. İngiliz toplumunu her şeyden önce bir ada toplumu olarak ele almak gerekir. İngiltere'nin ada olması kadar dikkati çeken bir özelliği de yüzyıllarca dünya üzerinde bir İmparatorluk kurmasıdır. Britanya İmparatorluğu egemenliği altında bulunan dünyanın dörtte birine batı uygarlığını götürmüştür. Küçük bir adada yaşayan toplumun dünyaya egemen olmasında o

⁴⁷ ESEN, B. Nuri : Anayasa Hukuku, Ank. 1970, sayfa 510.

⁴⁸ YÜCEKÖK, A. Naki : 19. Yüzyılda Toplumsal Sorunlar Karşısında İngiliz Siyasal Partilerinin Evrimi SBF. Dergisi, Aralık 1967, No: 4, sayfa 292

toplumun yapısından ileri gelen bazı özellikler vardır. İngilizlerin azim ve sebatı bunların başında gelir.

İngiltere bir ada olmasına rağmen Avrupaya çok yakındır. Bu nedenle bir çok kez istilalara uğramış ve çeşitli etnik gruplar İngiliz toplumuna katılmışlardır. Yığın halinde Kelt ve Anglosakson istilacıları toplum yapısını iyice sarsmış ve karıştırmıştır. İngilterenin yazgısı ada olması nedeniyle çok kez yalnızlıkla sonuçlanmıştır.

Okyanus iklimi İngiliz toplumunu ağırlaştırır. Bu nedenle sporu bir gereksinme olarak yaparlar. İklimin kötülüğüne esir olmazlar; atıl kalmamak için spora ve sosyal faaliyetlerine günlük hayatlarında çok fazla yer verirler. Doğal koşullar İngilizleri pratik olmağa zorlar. Bu zorunluluk da İngiliz zekâsını geliştirmiştir. İngilizler her yeni durum için pratik yollar ararlar ve genellikle de başarırlar. Düşüncelerinde amprizmin etkinlik kazanması, onları deneyciliğe ve pratiğe sürüklemiştir. İngiliz centilmenliği ve hoşgörüsü demokrasinin doğmasında önemli rol oynamıştır. Özgürlükle otoritenin bir arada olabileceğini dünyaya öğreten İngiliz topluma olmuştur. İngilizlerin ahlâk yasalarının politikada geçerli olmasına yürekten inanmışlardır. Bu düşünce ile yazısız yasalara daha çok önem vermişlerdir⁴⁹.

İngiltere'nin ada olması toplum yapısını doğrudan etkilemiştir. Çeşitli saldırılara rağmen son yüzyılda hiç istilaya uğramamıştır. Dünyadaki çatışmalardan uzak kalması, halkın askerleşmesini önlemiştir. Ordunun yerini bahriye almış, Halk savaşlardan uzak kalınca, birlikte yaşamının yollarını araştırmak, siyasal kurumları geliştirip sağlamlaştırmak gibi yapıcı girişimlere zaman ayırabilmiştir. Ülke küçük olduğundan merkezi yönetim gelişmiş, ne var ki bölgesel yönetimler de ihmal edilmemiştir. Halkın çoğu endüstri merkezlerinde toplanmıştır, tarımla uğraşan azdır. İngilizler ırk ve din bakımından oldukça homojen bir ulus olmalarına rağmen, şehirleşme hareketinin hızla gelişmesi siyasal ayrılıklar üzerinde etkili olmuştur. Toplumun sınıflara ayrılmasını ve sonradan İşçi Partisinin gelişmesini bu yoldan açıklamak mümkündür⁵⁰.

İngiliz toplumunda hiyerarşi köklerini tarihten alır. Eski toplumda açık bir hiyerarşi olmakla beraber sosyal acıcılık oldukça

⁴⁹ SIEGFRIED, Andre : Milletlerin Karakterleri, Varlık Yayını, İst. 1961, sayfa 88-108.

⁵⁰ VERNON, Manfred : Devlet Sistemleri, SBF. Yayını Ank. 1961, sayfa 6-7

fazlaydı. Toplum toprak aristokrasisi, tüccar sınıf, köylü orta sınıf ve ücretlilerden oluşuyordu. Toprak mülkiyetine sahip olan tüccarlar aristokrasie geçebilirlerdi. Toprak rejimindeki gelişmeler sonucunda aracı sosyal sınıflar silinmeğe başladılar.

Endüstri devrimi giderek şehirler ile köyler arasında büyük zıtlıklar yarattı. Köylüler tarımı, şehirler ise endüstriyi savunuyorlardı. Liberalizmin zaferi şehirlerin köylere üstünlüğünü sağladı. Tarım ve orta sınıflar gerilerken endüstri ve işçi sınıfı gelişmiştir. Özellikle pamuk işleyen makinaların bulunmasıyla kurulan yeni fabrikalar tarım alanında işleyen makinaların bulunmasıyla kurulan yeni fabrikalar tarım alanında çalışan ücretlileri zamanla işçi haline dönüştürdü. Her sene gelişen icatlar endüstrileşmenin ve işçileşmenin hızlanmasına yardımcı oldu⁵¹.

Çağdaş İngilterenin sosyal yapısı karışıktır; çünkü tarihten gelen bir çok gelişmenin etkileri vardır. Sosyal sınıflara dahil olmanın kıstasları karışıktır. İngiliz toplumu ne basit bir bütündür, ne geleneklerin gücüne rağmen donmuş kalıptır. Bu nedenle bireylerin veya ailelerin sürekli gelişen sosyal yapı içinde yerini tayin etmek güçtür. Her şeyden önce bir İngiliz aristokrasisi vardır. Bu aristokrasi aslında üst orta sınıf prestiji ile aristokrasie sosyal yaşamda ayrı bir yer verir. Orta sınıf ise işçi sınıfı dışında kalan, toplam nüfusun üçte biriydi. Orta sınıfta öğrenim derecesi, gelir düzeyi, hayat biçimi gibi kıstaslarla üst orta sınıf ve alt orta sınıf diye ikiye ayrılır. Alt orta sınıf gerçek anlamda orta sınıfı belirtir. Orta sınıf mensupları muhafazakâr eğilimli, geleneklerine çok bağlı ve peşin hüküm sahibi kişilerdir. İşçi sınıfı ise İngiltere nüfusunun üçte ikisini oluşturur. Bu önemli durumu nedeniyle işçi sınıfı İngiliz sosyal ve siyasal hayatında başlıca faktördür. İşçi sınıfı endüstri ve çalışma alanlarının farklılığı nedeniyle homojen olmaktan uzaktır⁵².

Kalifiye ve aydın işçilerin başrolü oynadıkları güçlü sendikacılık, işçi sınıfı içinde birliği sağlamaktadır. İstikrarlı yapıdaki sendikalar pragmatik düşünce ile üyelerinin yaşama koşullarını düzenlemeğe çalışırlar. Sendikacılığın yapısı ise oldukça çeşitli unsurlardan oluştuğu için karışıktır. Sendikalar meslek esasına, endüstri dalı esasına göre genel olarak örgütlenirler. Konfederasyon biçimi

⁵¹ ENGELS, Friedrich : İngilterede emekçi sınıfların durumu, Gözlem Yazını, İst. 1974, sayfa 60-64.

⁵² DAHL, Robert A : Political oppositions in Western democracies, Yale University, Ağustos 1968, sayfa 16-20.

minde birliğe yönelmişlerdir. Sendikaya dayanan siyasal yaşamda rolü giderek hızla artan İşçi Partisinin temelinde İngiliz sendikacılığı bulunur. Bu parti sayesinde devlet makamları ve ülkenin siyasal yaşamı geleneksel yönetici sınıfın tekelinden kurtulmuş ve hiç değilse kısmen işçi sınıfından kişilerin eline geçmiştir⁵³.

Sınıfla parti arasındaki uyuşma tam olsaydı İşçi Partisinin sürekli iktidarda kalması gerekirdi. Çünkü işçi sınıfı nüfusun üçte ikisini oluşturmaktadır. Ne var ki iki parti seçimlerde oldukça dengeli sonuçlar almaktadır. Bunun nedeni işçilerin üçte birinin muhafazakâr partiye oy vermeleridir. Böylece muhafazakâr parti sınıf çıkarılarının savunmasını açan bir durum takınmak zorunda kalmaktadır. Diğer yandan İşçi Partisi de hem işçi sınıfına tutunmak, hem de orta sınıflardan bazı kesimleri kendi yanına çekmek istemektedir. Bu şekilde iki büyük partide sınıf mücadelesi yapmaktan kaçınmaktadır. Kaçınmayı kolaylaştıran neden sosyal sınıflar arasındaki derin zıdlaşmaların bulunmamasıdır. İşçiler çeşitli yönlerden toplumda üstün bir düzeye gelmişlerdir. Yönetici gruba sürekli işçi sınıfından ve diğer alt kesimlerden yeni unsurların katılması toplumdaki patlamaları önlemektedir. Lordlar kamarasına önce ticaret, sonra da işçi temsilcilerinin alınması üst sınıfın akıllılığını göstermektedir. Yönetici unsurların sürekli yenilenip gençleşmesini destekleyen bir sosyal akıcılık aracılığıyla işi değişen eski yapıları korumak mümkün olmuştur⁵⁴.

Devlet yapısı giderek değişmiş ve sosyal devlet biçimini almıştır. Sosyal girişimler ağırlık kazanmış toplumun alt kesimlerine çeşitli yardımlar yapılmıştır. Yaşama koşulları arasındaki farklar kaldırılmağa çalışılmıştır. Eğitim reformu ile herkese tahsil olanakları sağlanmıştır. Orta ve alt sınıfların okuma oranı yükseltilmiştir. İşçi sınıfı giderek orta sınıf düzeyine çıkmıştır. İki sınıf arasında kaynaşma yoktur ama düzey eşitliği vardır. Sendikaların ve İşçi Partisinin sosyal yaşamda kazandıkları otorite ile işçilerin aşağılık duygusu kaybolmuştur. Günümüzde bu gelişmelerle İngiltere'de sınıf sorunu kalmamıştır. Sınıflararası denge ve eşitliğin kurulması topluma siyasal olgunluk vermiş ve demokrasi köklü şekilde yerleşmiştir.

İngiltere de siyasal rejimin gelişmesi halka açılma yönünde olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılda başlayan seçim reformları bu gelişmeyi hızlandırmıştır. Aristokratik yapı bu reformlarla parçalanmış

⁵³ TALAS, Cahit : Sosyal Ekonomi, SBF. Yayını, Ank. 1972, sayfa 180-186.

⁵⁴ İbid.

ve siyasal iktidar halka mal edilmiştir. İngiliz toplumunun sosyo-ekonomik yapısındaki değişmeler, halka doğru gelişmeyi hazırlamıştır. İleri derecede refahlı toplumdaki aristokrasi çok şey yitirken, kuvvetli bir orta sınıf doğmuştur. İşçilerin siyasal rejime ağırlıklarını koymaları çok şeyleri değiştirmiştir. İşçi Partisi sendikalarla elele vererek sosyalist program uygulamış ve iktidar süresi içinde sosyal adaleti, plânlı ekonomiyi hedef tutan vergi, sosyal güvenlik reformları ile uluslaştırma tedbirleri ile İngiltere rejimini sosyal demokrasiye dönüştürmüştür. Sosyal yapının oturmuş olması nedeniyle sosyal demokrasiye geçiş sarsıntısız başarılabilmektedir. Bu başarıda hoşgörü anlayışına dayalı iki parti sisteminin de büyük rolü olmuştur⁵⁵.

Özgürlük ve demokrasiden ne zaman söz açılrsa ilk akla gelen ülke İngiltere olmaktadır. Bu konularda İngiltere toplumsal yapı ve toplumsal gelişmeler bakımından diğer ülkelerden şanslı olduğu için bütün dünyaya öncülük etmiştir. Bunu açıklayabilmek için İngilizlerin ulusal karakterlerine ve özelliklerine inmek gerekir. Muhafazakârlıkları, hoşgörülerini, soğukkanlılıkları, deneycilikleri uygulamaya dönük olmaları, gelenek ve göreneklere saygılı olmaları İngilizlerin başta gelen ulusal özellikleridir. Çağımıza ışık tutan İngiliz demokrasisi, toplumun bu özellikleri üzerinde doğmuş ve yükselmiştir⁵⁶.

2 — AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

a — Siyasal Yapı

Amerika Birleşik Devletleri temelde bir federal devlettir. Elli ayrı federe devletten meydana gelen bu federal devlet günümüzde dünyanın en büyük devletlerinden birisidir. İngiltere'ye karşı verilen bağımsızlık savaşının zafere ulaşmasından sonra kabul edilen Anayasa 1779'da yürürlüğe girdi. Özgürlükçü özellikler taşıyan Anayasa prezidansiyel rejim denen değişik bir rejim türü getirdi.

Amerika Birleşik Devletleri başkanlık sistemi ile yönetilir. Başkan yürütmenin başıdır. Kongrenin gösterdiği zaafklar güçlü yürütme gerekliliğini duyurmuştur. Federal iktidarını elinde toplayan

⁵⁵ ÇEÇEN, Aml : İngiltere'de Sosyal Demokrasi, Çalışan Adam Dergisi, Sayı 20, Ağustos 1974, sayfa 18-25.

⁵⁶ KAPANİ, Münci : İngiliz Demokrasisine Bakışlar, Forum Yayını, Ankara 1960, sayfa 7-10.

başkan Amerikalıların deyimi ile dört senede bir seçilen kraldır. Başkanın çok geniş bir yardımcılar örgütü vardır. Department denilen bakanlıklarla yürütme ofisi başkanın başlıca yardımcılarıdır. Başkan kendisine karşı sorumlu bulunan bakanlarını istediği zaman azledebilir. Bakanlar kurulu her hafta toplanır ama karar alamaz. Bakanların düşüncesini öğrenen başkan kararını verir. Başkan ve yardımcısı iki dereceli oyla seçilirler. Adaylık usulü partilerin başkan seçimi üzerindeki tesirini fazlasıyla artırmıştır. Delegelerden oluşan parti konvensiyonları partinin başkan adayını saptamaktadırlar. Başkanın yetkileri devlet ve hükümet başkanlığı yetkileri olarak başlıca ikiye ayrılırlar. Devletin temsili, başkomutanlık, yürütmenin yerine getirilmesi, kamu bekçiliği başkanın yetkilerine girer. Başkanın kongre karşısında siyasal sorumluluğu yoktur, yalnızca ceza ve hukuk sorumluluğu vardır⁵⁷.

Yasama gücü, Temsilciler Meclisi ile Senatodan meydana gelen Kongre tarafından kullanılır. Yasama yetkisi federasyon devlet şeklinin gereği olarak sınırlıdır. Temsilciler Meclisi yirmibeş yaşını bitirmiş 437 üyeden, Senato ise otuz yaşını bitirmiş 100 üyeden oluşmaktadır. Kongrenin toplantı dönemi Temsilciler Meclisinin seçim dönemine göre ayarlanmıştır, bu iki yıldır. Kongre olağan olarak her yıl bir kez toplanır. Kongrenin yetkisi Anayasa ile sınırlandırılmıştır ve teker teker sayılmıştır. Ayrıca Kongrenin seçim, yönetim ve diplomasi ile ilgili olarak yasama dışı yetkileri vardır. Amerikanın dünyada güçlenmesi başkanı birinci plâna çıkarmış, Kongre ise arka plânda kalmıştır. Son yıllardaki gelişmelerle kongre gene eski gücüne kavuşma yoluna girmiştir.

Yargı gücü ise federal düzeyde bağımsız bir yüce mahkemeye verilmiştir. Amerikan Anayasa sisteminin koruyucusu olan Yüksek Mahkemenin üyelerini Senato atamaktadır. Bir başkan ve sekiz üye yargıç ömür boyu atanırlar; ama yetmiş yaşına gelince emekliliklerini isteyebilirler. Mahkemenin danışma niteliğinde yetkileri yoktur. En az altı üye ile mahkeme karar alabilir. Yüksek Mahkeme son derece mahkemesi niteliği ile Anayasaya uygunluk kontrolü yapar. Yüksek Mahkemenin ödünsüz tutumu, yargıçlar hükümeti gibi suçlamalara yol açmaktadır. Yüksek Mahkeme genel olarak ilerici bir tutum içerisindedir⁵⁸.

⁵⁷ KUBALI, H. Nail â age., sayfa 450-455.

⁵⁸ SOYSAL, Mümtaz : Anayasaya Giriş, SBF. Yayını 1969, sayfa 44-45; ARSEL, İhan : Amerikan Anayasası ve Federal Yüksek Mahkeme, AÜHF. Yayını 1958.

Amerikan devlet sistemi yetkileri açıkca bağımsız organlar arasında paylaştırarak güçler ayrılığı ilkesini benimsemiştir. Güçler tamamen bağımsız değildirler. Birbirlerine karşı frenlere sahiptirler. İki parti sisteminin oturması da rejimde denge yaratmaktadır. Amerika'da iki parti vardır; ama Anayasanın getirdiği düzen gözönüne alınırsa, gerçek anlamda iki parti sistemi yoktur. Anayasanın güçleri dengelemesi ve birbirlerine karşı frenleme görevi vermesi rejimde yavaşlama ve hareketsizlik yaratmaktadır. Partilerin varlığı ve yapısı Amerikan rejiminin görünümünü değiştirir.

Amerikalılar Federal sistemi ülkenin çok geniş olması nedeniyle savunmaktadırlar. Ancak merkez ile federe devletler arasındaki bağın kopması konusunda tam bir anlaşma yoktur. Federe devletlerin bazıları daha çok özgürlük ve yetki istemektedir. Ülkenin genişliği nedeniyle her bölgede hukuk ve yönetim bütünlüğü çok zor olmaktadır.

Demokratik rejime yöneltilen kusurlar Amerikan rejimine yöneltilemez. Anayasa kuralları ve demokratik gelenekler rejimin işleyişini sağlamaktadırlar. Güçlü bir kamu oyu rejimin ve yönetimin işleyişini izleyerek kontrol eder. Amerikan rejiminin en güçlü yanı istikrara sahip olmasıdır. Halk rejiminin kurumlarına ve işleyiş şekline büyük bir bağlılık duymakta ve kimse değişmesine çalışmamaktadır. İç savaşa rağmen aynı sistemin sürmesi dayanıklılığını göstermektedir. Olağan durumlarda sınırlı ve gevşek bir görünüme sahip olan Cumhuriyet hükümeti olağanüstü durumlarda büyük bir güç haline gelebilmektedir. Amerikan demokratik rejimi ne yanından ele alınırsa alınsın, kökleşmiş ve oturmuş bir rejim görünümünü vermektedir⁵⁹.

Amerikan rejimi dinamik yapısıyla Amerikan toplumuna bol devlet hizmeti götürebilmek için yaratılmıştır. Rejimin zayıf ve de güçlü yanlarını bu noktadan hareket ederek değerlendirmek gerek. Bu sistem kendi mantığı ve doğrultusu çerçevesinde etkili, otoriter, rekir. Bu sistem kendi mantığı ve doğrultusu çerçevesinde etkili, otoriter, köklü ve kalıcıdır. Oturmuşluğuna rağmen Amerikan rejimi değişen koşullara uymakta yeterli bir dinamizm gösterebilmektedir. Uzun süren yaşamını, Amerikan rejimi bu özelliğine borçludur.

b — Sosyal Yapı

Amerika, bir ülke olarak tam bir kıta niteliği taşımaktadır.

⁵⁹ BRYCE, James : Amerikan Siyasal Rejimi, T. Siyasal İlimler Derneği Yayınları, No: 5 İstanbul, 1962, sayfa 171-180.

Elli eyaletten kırksekizi iki okyanus arasında tek bir kara kütlesi meydana getirir. Ülke doğal kaynaklar ve hammadde bakımlarından çok zengin olduğundan sürekli güçlere hedef olmuştur. Çok geniş olduğundan, ülkenin halkı ve diğer özellikleri eyaletten eyalete değişir. İkiyüz milyonu aşan nüfusun yüzde onu zencidir. Toplum çeşitli güçler nedeniyle heterojen yapıdadır ve değişik gruplardan meydana gelmektedir. Buna rağmen Amerika yeni gelenler için bir eritme kazanı olmuştur, bir çok bakımdan toplum yapısında homojenlik görülebilir. Çoğunluğun şehirlerde yaşaması, halk kitlelerinin ortak bir kültür çerçevesinde birleştirilmesini kolaylaştırmaktadır⁶⁰.

Birçok yazarlar tarafından çağdaş bir imparatorluk olarak nitelendirilen Amerikan toplumu çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Günümüzde bu ekonomik ve politik imparatorluğun sınırlarını saptamak kolay değildir. Amerikan idealizmi bu imparatorluğa hizmet etmekte, ona gerekçe bulmakta ve yayılmasını sağlamaktadır. Amerikan imparatorluğu Amerikan halkının idealizmiyle beslenmiştir. Liberalizm ve daha sonra kapitalizm Amerikayı imparatorluğunu bütün dünyaya yaymağa itmektedir. Dışarıya açılma ile değişmeğe başlayan toplum yapısı, dünya egemenliği kurulduktan sonra iyice değişmiştir⁶¹.

Amerika Birleşik Devletlerini kısa zamanda dünya devleti durumuna getiren nedenlerin başında bu toplumu oluşturan insanların dinamizmi gelir. Nüfusun çoğunluğu göçmen kaynağından geldiğinden, halk cesur, atılgan ve dinamik bir yapıya sahiptir. Doğal zenginliklerle dolu olan bu yeni ülkede yaşanması durumu, halkı fazlasıyla iyimser yapmıştır. Amerikalı en sıkışık durumda bile bir çıkar yol olduğuna genellikle inanır. Hızlı gelişme devam ettiğinden toplum oturmuş ve yerleşmiş değildir. Sosyal akıcılık fazladır⁶².

Hızlı değişme ve endüstrileşme Amerikan toplumunu önce endüstri toplumu, daha sonra da endüstri ötesi toplum düzeyine çıkarmıştır. Her alanda olduğu gibi Amerikan toplumu endüstrileşmede de başı çekmektedir. Dünyanın bir numaralı endüstri merke-

⁶⁰ VERNON, Monfred : age, sayfa 114-115.

⁶¹ JULIEN, Claude : Amerikan İmparatorluğu, Hitit Yayınları, Ankara, 1969, sayfa 7-12.

⁶² SIEGFRIED, André : Milletlerin Karakterleri, Varlık Yayını, İst. 1969, sayfa 165-170.

zidir. Diğer ülkelerin endüstrileşmesinde Amerikan toplumu kriter olarak kullanılmaktadır. Her türlü üretim en ileri düzeyde gerçekleştirilmektedir. Amerikan endüstrisi bu derece hızla ilerlemesini halkın yaratma gücüne borçludur. Hızlı bir icat temposu bu toplumun başlıca özelliklerindedir⁶³.

Yeni bir ülke olan Amerikanın sosyal yapısında Batı Avrupa ülkelerinde olduğu kadar geleneklere dayanan eski sosyal yapının kalıntıları yoktur. Ülkenin çok hızlı ekonomik gelişmesi ve nüfusun göç yoluyla yenilenmesi farklı bir yapının kurulmasına yardımcı olmuştur. Ülkenin genişliği dolayısıyla bölgeden bölgeye sosyal yapılar arasında ayrılıklar bulunabileceğini unutmamak gerekir. Bütün şematik olarak ele alınırsa, Amerikanın sosyal yapısındaki çok güçlü bir yeknesaklık eğilimi ile son derece açık bir sosyal farklılaşma eğilimi arasında çelişkinin büyüklüğü görülebilir. Ülkenin artan zenginliği halkın ortalama gelirini yükseltmiş ve bunları geniş ölçüde dağıtmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu da maddî yaşama koşullarını daha çok eşitliğe götürmüştür. Büyük halk kitlesi eşit koşullara ve aynı düzeyde yaşama olanaklarına sahiptirler. Eşitlik Amerikan ideolojisinin başlıca prensiplerinden birisidir. Herkes olanak eşitliğine yürekten inanır. Eşitlik sosyal ayrımları azaltan önemli bir faktördür. Bununla beraber çok belirli bir sosyal tabakalaşma vardır. Her şehirde sosyal gruplar arasında açık bir hiyerarşi vardır. Bu gruplar bazan irka, bazan da dine göre ayrılırlar. Bu ayrımlar, sosyal ayrımlarla birleşirler ve ortaya sınıf hiyerarşisi çıkarırlar⁶⁴.

Sosyal sınıflamada, gelir düzeyi ile beraber meslek ve öğrenim derecelerinin de önemi vardır. Mesleksel hiyerarşi ile bu mesleklerin sağladığı gelir hiyerarşisi arasında belirli bir ilişki vardır. Bununla beraber, meslek ve kazanç hiyerarşisi birbirine tamamen uymaz. Bir kısım mesleklerin kazançlarıyla ilgisi olmayan kendine özgü prestijleri vardır. Ayrıca her öğrenim düzeyinde prestij dereceleri farklı çeşitli öğretim kurumları vardır. Aile bağlarının tesirinde azımsanamamak gerekir. Bir ailenin ülkede eşitlik derecesi, toplumda kazandığı yer, aile üyelerinin şöhreti her birinin sosyal sınıflandırmadaki yerini tayinde önemli rol oynar.

Son yıllarda yapılan araştırmalar Amerika Birleşik Devletlerin-

⁶³ SCHREIBER, J. J. Servan : Amerika Meydan Okuyor, Sander Yayınları İst. 1968, sayfa 41-49.

⁶⁴ LAROQUE, Pierre : Sosyal Sınıflar, Kültür Serisi, Remzi Kitabevi, İst. 1969, sayfa 76-77.

de beş büyük sosyal kategorinin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Üst sınıf, üst orta sınıf, alt orta sınıf, işçi sınıfı ve alt sınıf, üst sınıf nüfusun yüzde üçünü meydana getiren gerçek bir aristokrasi. Meslek bakımından hukukçular, doktorlar ve büyük firma yöneticileri gelir bakımından önem ise lüks düzeyde yaşayanlar bu sınıfa girerler. Üst sınıfta kültüre çok önem verilir. Bilgi ve eski şeylerden anlama ile gururlanırlar; sosyal çalışmalara geniş ölçüde katılırlar. Toplumun seçkinleri bu sınıfa dahildir. Bugünkü Amerikan toplumunda egemenliğin güçlü ve kendi içinde kast sistemi gibi sıkı bir dayanışma gösteren ve büyük önem taşıyan seçkinler azınlığının elinde olduğuna inanmaktadır. Aslında Amerikan toplumunda seçkinlerin güç ve iktidarını kavrayıp anlayabilmek için tarihsel olayların ardında modern toplumun büyük kurumları bulunmaktadır. Devlet hiyerarşisi, şirketler hiyerarşisi ve ordu hiyerarşisinden oluşan üç büyük kurum en önemli iktidar aracını meydana getirmekte ve önem kazanmaktadır. Bu kurumların en üstlerinde, üst çevrelerin toplumdaki yerini anlamamızda anahtar niteliği taşıyan komuta mevkileri vardır. Amerikan toplumunda bugün iktidar ve egemenlik gerçekte ekonomik, siyasal ve askeri alanlarda yığılmıştır⁶⁵.

Üst sınıftan sonra, üst orta sınıf gelir. Büyük memurlar ve tüccarlar bu gruba girerler. Genellikle yüksek tahsilli kişilerden oluşur. Mesleki başarının yanında sosyal faaliyetler de önemlidir. Amerika'daki örgütlenme çalışmalarında bu sınıfın önemli rolleri vardır. Daha sonra gelen alt orta sınıf ise iş aleminin alt tabakaları ile işçi kesiminin ilerlemiş unsurlarını kapsar. Gelir durumları iyidir, din ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Meslek ve yaşayış biçimlerine çok dikkat ederler, toplum içinde durumlarını sağlamlaştırmağa çalışırlar⁶⁶.

Amerikan nüfusunun yarısını işçi sınıfı oluşturur. Bu sınıf basit işçiler ve yüksek kalifiye işçiler hariç diğer işçileri içine alır. Genellikle tahsillerine ara veren, tamamlayamayan kişilerden oluşur. İşlerine fazla bağlı değillerdir, toplumsal çalışmalara ilgi göstermezler. Davranışları kapitalist sistem içinde pasif ve renksizdir. Sendika üyeleri işlere fazla karışmadığından sendika yöneticileri istedikleri şekilde harekette serbesttirler. Amerikanın ekonomik emperyalizminden işçi sınıfının da fazlasıyla payını alması, emekçi kitleleri pasifliğe ve durgunluğa sürüklemiştir. İşçiler yüksek dü-

⁶⁵ WRIGHT, Mills: İktidar Seçkinleri, Bilgi Yayını Ankara, 1974, sayfa 10-11

⁶⁶ LAROCQUE, Pierre : age., sayfa 83.

zeyleri ve sosyal güvenlik hakları ile kapitalist düzenle bütünleşmişler ve kapitalist sınıfa karşı savaşıma girmemişlerdir. Amerikan sendikacılığı yalnızca ekonomik düzeyde kalmakta ve ekonomik amaçlar için baskı grubu olarak hareket etmekte, politikaya fazla girmemektedir. Amerikan işçisi günümüzde refahtan bunalır bir düzeye erişmiştir⁶⁷.

İşçi sınıfının altında kalan bir alt sınıf vardır. Bu sınıf genellikle dağıntıdır. İçerisinde yüksek oranda yeni gelmiş göçmenler, esas yerlerinden yeni bölgelere nakledilmiş ve henüz durumlarına uyamamış zenci aileler bulunur. Kötü bölgelerde ve evlerde yaşarlar, düşünce düzeyleri düşüktür ve düzelmeye umutları zayıftır. Alt sınıf psikolojik olarak ikiye ayrılır: Bir kısmı tamamen pasiftir, diğerleri ise saldırgandır.

Amerikan toplumu sosyal akıcılığın başlıca örneği olarak görünür. Göçler, kalkınma, iş sahasında yükselme olanakları herkese yüksek durumlara geçme isteği veriyordu. Göçlerin azalması, iş almada tahsil aranması akıcılığın hızını kesmiştir. Sosyal yükselme ve alçalmaların sayısı hep yüksek fakat dar çerçevede olmuştur. Bu hareketler genellikle aynı sosyal grubun sınırları içinde görülmüştür. Bir gruptan diğerine geçmek ve sosyal hiyerarşide yükselmek çok az görülmektedir. Amerikan toplumunda şans eşitliğine meslek ve yükselme olanaklarına derin inanç vardır. Bu iyimserlik de başlıbaşına akılcılık faktörüdür. Sosyal akıcılığın hızlı olması, başlıca dört grubun, özellikle işçi sınıfının maddi durumunun iyi olması sınıf anlaşmazlıklarını kaldırmıştır. Sınıf bilinci bu nedenle azdır. Zencilerden ve işsizlerden meydana gelen alt sınıf ise toplum dışı bir görüntüdedir ve düzene karşı tepki, mücadele bunlar tarafından yapılmaktadır. Bunlara rağmen üst sınıflar daha çok sınıf bilinci ile hareket etmekte ve toplumda üstünlüklerini sürdürücü bir şekilde örgütlenmektedirler. Sendikaların karşı çalışmaları daha zayıf kalmaktadır.

Çeşitli tabakalara ayrılan Amerikan toplumunun yönetiminde ayrı ayrı grupların örgütlü çalışmaları baskı gruplarını ortaya çıkarmaktadır. Amerikan temsil sisteminin aksayan yanları özellikle tam temsilin gerçekleştirilememesi baskı gruplarını yaratan siyasal nedendir. Parti disiplinsizliği ve çıkara dayanan seçim mekanizması diğer siyasal nedenlerdir. Ayrıca, Amerikan toplumunun kişici,

⁶⁷ PELLING, Henry : Amerikan Labor, The University of Chicago Press, 1964, sayfa 128-148.

özel girişimci kapitalist düzene dayanması ve bu düzenin geniş özgürlük içinde işlemesi özel çıkarları çeşitlendirerek örgütlenmeyi artırmıştır. Bu kuruluşlar devlet üzerinde çeşitli yollardan baskı yapma olanaklarını elde etmişlerdir. Amerika'da baskı grupları demokrasinin temelini oluşturan halk egemenliği ve özgürlük prensiplerinin faydacı bir anlayışla uygulanmasıdır. Propagandanın yanında, baskı gruplarının başlıca etki aracı Lobizm'dir. Grup temsilcileri parlamento koridorlarında resmi kişilerle temasa geçerek sorunlarını dile getirirler ve yasal çözümler isterler. Lobizm, yasama faaliyetlerinin belirli bir yöne doğru yapılması için yapılan hukuksal çalışmalardır. Lobizm Amerika'da bugün yasamanın bir parçası haline gelmiştir. Lobiciler bugün önemli roller oynamaktadırlar. Amerika'da özel çıkarlar arasında geniş uçurumlar bulunduğundan, lobizm eşit koşullarda işlememekte güçlü olanlar yasamayı ve yürütmeyi kendi doğrultularında etkilemektedirler. Ekonomik farklılaşmanın demokrasilerde ne derece eşitsizlikler yarattığını lobizm en açık örnekleriyle gözler önüne sermektedir. Baskı grupları günümüzde perde arkasında çalışan, görünmeyen iktidar mekanizmalarıdır⁶⁸.

Amerikan demokrasisi çok yönüyle İngiliz demokrasisine benzer. İki parti sistemi bu benzerliklerin başında gelir. İki parti sistemi görünüştedir, çünkü ne sosyal sınıfları temsil ederler, ne de katı bir doktrin ayrılığına dayanırlar. Amerika'da yüksek refah düzeyi ve sosyal hareketlilik nedenleriyle kesin sosyal sınıf ayrılıklarının bulunmaması bu durumu yaratmaktadır. Amerika'da sosyal sınıftan çok, Amerikan hayat biçimi anlayışı ile birleşen sosyal tabakalar vardır. Her Amerikalının çalışarak tabaka değiştirebileceği inancı taşıması da bu noktada önemlidir. Gelenekler ve aile düşünceleri partileşmeyi etkilerler. Kuzey Avrupadan gelenler ve Protestanlar Cumhuriyetçi Partiyi, Güney Avrupa'dan gelenler, katolikler ve alt tabakalar Demokrat Partiyi tutmaktadırlar. Demokrat Parti ortanın solunda diğeri ise sağındadır. Partilerin ortak karakterleri olarak kadro partisi olmalarını seçim makinesi gibi çalışmalarını, disiplinsiz bir yapıya sahip olmalarını ve bölgelere dayanmayı saymak mümkündür. Partilerde genel politika yukardan aşağıya seçimlerin yönetimi ise aşağıdan yukarıya tesir eden bir mekanizmanın işidir. Seçimler aslında bölge örgütünün eline bırakılmıştır⁶⁹.

⁶⁸ BOLLING, Richard : House out of Order, New York 1965, sayfa 131-140.

⁶⁹ KUBALI, H. Nail : age., sayfa 465-466.

Amerikan rejiminin çok iyi işlediği söylenemez. Liberalizm gerçek iktidarı patronlara verince, devlete çok önemsiz görevler kaldı. Günümüzde ise koşullar değişince devlet ekonomik hayata el attı. Partilerin yapılarının özel ve yerel çıkarları yansıtması da devleti ulusal sorunlara eğilmekte zayıf bıraktı. Bunlara karşın rejimin güçlü yanları da vardır. Halkın yasaları kendi eseri sayarak karşı çıkmaması, halkın siyasal düşüncesinde sadelik ve istikrar göstermesi, toplumda sınıf mücadelesinin olmaması, olağan durumlarda gevşek çalışan hükümetin olağanüstü zamanlarda güçlenebilmesi, özgürlüklere ve düşünce ayrılıklarına saygı gösterilmesi Amerikan rejiminin güçlü yanlarıdır⁷⁰. Amerikan rejimi vatandaşların gereksinmelerine dönük çalıştığı için kitlelerce desteklenir ve güçlüdür⁷¹.

V. BÖLÜM

DOĞU REJİMLERİ

1 — RUSYA

A — SİYASAL YAPI

Rusya'da uygulanan rejim temelde Marksizminden kaynak almaktadır. Karl Marks'ın ortaya koyduğu prensipler daha sonraları Marksizm diye anılmağa başlanmıştır. Hegel'den aldığı diyalektiği materyalist bir sınıflararası mücadelenin oluşturduğunu yazarak, Marks devletin aslında sınıfsal bir yapıya sahip olduğunu egemen olan sınıfın devleti toplumda bir egemenlik aracı olarak kullandığını, devletin bir baskı aracından başka bir şey olmadığını ileri sürmüştür. Marksizme göre devlet üretim ilişkilerini düzenlemek ve yönetmek için kullanılan bir güçler merkezidir⁷².

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği bu görüşlerin doğrultusunda 1917 ihtilalinden sonra kuruldu. Günümüze kadar çeşitli

⁷⁰ BRYCE, James : age., sayfa 182-192.

⁷¹ ACHESON, Patricia : Amerika Federal Hükümeti, Varlık Yayınları, İstanbul 1961, sayfa 180-185.

⁷² GÜRKAN, Ülker : S.S.C.B. Siyasi Rejiminin Ana Hatları AÜHF. Dergisi Sayı 1-4, 1964, sayfa 164-169.

aşamalardan geçerek, 1918, 1924 ve 1936 yıllarında üç ayrı Anayasa-ya sahip oldu. 1936 Anayasası onbeş ülkeden meydana gelen federal bir yapı kurdu. Federe Cumhuriyetler belirli bir ulustan oluşan ve doğrudan birliğe katılan devletlerdir. Her federe cumhuriyetin birlik Anayasasına uygun birer Anayasası vardır. Cumhuriyetlerden bazıları özerk bölgelerdir. Bunlar ayrı ordu kurma ve yabancı ülkelerde siyasal temsilci bulundurma hakkına sahiptirler. Her federe cumhuriyet tek meclisli bir yüksek sovyete sahiptir.

SSCB. parlamentosu iki meclisten oluşur. Birisi halkların bütünü, diğeri ise, üye devletleri temsil eder. Birlik Sovyeti adını alan birincisi üçyüzbin kişi için seçilmiş bir milletvekilinden oluşur. İkincisi olan Milliyetler Sovyetinde her federe cumhuriyetin yirmibeş, her özerk cumhuriyetin onbir, her özerk bölgenin beş ve her millî bölgenin bir milletvekili vardır. Her iki meclisin milletvekilleri de doğrudan eşit ve gizli genel oyla dört yıl için seçilir. Ayrıca milletvekilleri çoğunun oyu ile görevden uzaklaştırılabilir. Her iki meclisin de hakları birbirine eşittir. İki meclis ortak oturumda Yüksek Sovyet Prezidiyumunu seçerler ve soruşturma komisyonları kurabilirler. İki meclis anlaşmazlığa düştüğünde ve uzlaşma yolu bulunamadığında Prezyidum parlamentoyu dağıtır ve yeni seçimlere gidilir.

Yürütme gücü, Yüksek Prezidiyum ve Bakanlar Kurulu olmak üzere iki organın elindedir. Prezidiyum, devlet başkanının görevlerini yapan otuz kişilik kolektif bir organdır. Başkanın onbeş yardımcısından herbiri bir cumhuriyetin temsilcisidir. Böylece devletin federal niteliği yürütme organına bile yansımıştır. Prezidiyum önce devlet başkanının yetkilerini yerine getirir. Bunun yanında ise, bakanları görevden uzaklaştırma, referandum düzenleme, yasaları yorumlama, savaş veya seferberliğe karar verme gibi çok önemli yetkileri vardır. Geniş yetkilerine karşılık prezidiyum hükümet çalışmalarına doğrudan katılamaz. Kolektif kişisel diktatörlükleri önler. Bakanlar Kurulu çeşitli devlet komitelerinin başkanlarından oluşur. Federe cumhuriyetlerin hükümet başkanları da bakanlar kuruluna katılabilirler. Federal ilke böylece ikinci kez uygulanmış olmaktadır. Bakanları yüksek sovyet atar ve bakanlar yüksek sovyete karşı sorumludur. Çalışmalarıyla ilgili olarak parlamentoya hesap verirler. Sovyetin toplantıda olmadığı dönemlerde bakanlar aynı koşullarda Prezidiyuma karşı sorumludurlar. Birlik bakanlar kurulu, federe cumhuriyetlerin hükümetleri tara-

findan alınan kararlar ve çıkarılan kararnameleri geçersiz kılabilir⁷³.

Bütün devletler ve bloklar arasında birliğin kurulması Sovyet Komünist Partisinin üzerindeki parti devlet, mekanizmasının gerçek dinamosu durumundadır. Çalışan halkın meydana getirdiği kamusal kuruluşların ve devletin özü Komünist Partisidir. Halkın bilinçli temsilcileri bu partide toplandı için, öncülük görevi Komünist Partisi'ne düşmektedir. Tek partilik eski düzen kalıntılarının ortadan kaldırılması, komünist dönem öncesindeki sosyalist devlet temellerinin atılması ve toplumun sınıfsızlaştırılması için gerekli sayılıyor. Komünist partisinin temel örgütleniş ilkelerini özeleştiri ve demokratik merkezçilik diye özetlemek mümkündür. Demokratik merkezçiliğe göre partinin bütün organları aşağıdan yukarıya doğru seçimle işbaşına gelecek ve zaman zaman kendilerine seçenlere raporlar vereceklerdir. Seçildikten sonra yukarı organın kararları alt organları bağlarlar. Özeleştiri ilkesi ise, böyle bir disiplin havası içinde parti görevlilerinden kendilerini ve diğer sorumluları amansızca eleştirmelerini ister. Marksizm ve Leninizmin temel ilkelerini eleştirmek mümkün değildir. Bu ilkelerin yeterli uygulanabilmeleri için parti üyeleri arasında parti ahlakının üst düzeyde gelişmesi gerekir⁷⁴.

Sovyetler Birliğinde güçler birliği esası benimsenmiştir. Görevlerin bölünmesi görülüyor. Organlar arasında dikey bir yetki devri vardır. Teorik olarak bütün yetkiler Yüksek Sovyet'in elindedir. Prezidyum ondan aldığı yetkileri onun adına kullanıyor, bakanlar kurulu da alınan kararları uyguluyor. Komünist partisi hem organlar arasında uyum sağlıyor, hem de Marksist ilkelerin çalışmalarına yön vermesini gözetliyor. Bunalımlarda rejime sahip çıkmak ve sorumluları uyarmak görevi de partiye verilmiştir. Sovyet rejimi tek parti sistemi gözönünde tutulmadan anlaşılabilir. Muhalefet olmadığından tek parti diktatörlüğü Rusya'da egemendir denilebilir⁷⁵.

B — SOSYAL YAPI

Sovyetler Birliği dünyanın en geniş ülkesidir. Yeryüzünün al-

⁷³ DUVERGER, Maurice : Siyasal Rejimler, Gelişim Yayını 1968, sayfa 108-110.

⁷⁴ SOYSAL, Mümtaz : Anayasaya Giriş, SBF. Yayını Ank. 1969, sayfa 116.

⁷⁵ ESEN, B. Nuri : age., sayfa 415-416.

tıda birini kaplayan bu ülke iki kıta üzerinde uzanır. Geniş topraklar ve sınırlar yüzünden ülkenin çeşitli bölgeleri arasında ulaşım zordur ve bir kopukluk vardır. Sovyetler Birliğinde üçyüz milyona yakın insan yaşar. Nüfusun yarıya yakın kısmı şehirlerde oturur. Köylerden şehirlere akının çoğu ikinci dünya savaşından sonra olmuştur. Sovyet toplumu çok karışık bir yapıya sahiptir. Ülkede 125 ayrı dil ve lehçe konuşan 180 ayrı etnik grup vardır. Bu gruplar içinde nüfusları 10.000'i aşanların sayısı 60'tan azdır. Grupların üçte ikisinden Sovyet Anayasasında söz edilir. Halk gelenekleri ve yaşayışları bakımından büyük farklar gösterir. Çeşitli din ve mezheplerin sayıları 40'ı bulur. Avrupa'da Slavlar yaşar, Asya'da ise 30 milyon Türk vardır⁷⁶.

Sovyetler Birliği, bu çok çeşitli yapıyı yaklaştırmaya ve kaynaştırmaya çalışmaktadır. Zamanla kitleler ideolojik bir pota içinde sosyo-ekonomik birliğe yönelmiştir. Bu birliğin temel faktörünü işçi sınıfı oluşturmaktadır. İşçi sınıfını izleyen kolhozcular ve aydınlar bir süre sonra işçi sınıfına özgü nitelikleri kazanıp gelişmektedirler. Siyasal bilinç, disiplin ve kollektif örgüt anlayışı ilerledikçe işçi kolhozcular aydın emekçilere giderek yaklaşmaktadır. Toplumsal sınıf ve grupların sosyalist dönüşümü aynı zamanda Sovyet kavim ve uluslarının sınıfsal izlerinin değişmesi anlamına geliyordu. Çok uluslu olan bu ülkede milliyetler sorunu sosyalist kuruluşun köklü sorunlarından birisi olmuştur. Yeni rejimin kaderinde bu sorunun çözümlenmesi önemli bir yere sahip olmuştur. Yeni rejime uygunluk göstermeyen kavimler ya toptan imha edilmiştir ya da yerleri değiştirilmiştir⁷⁷.

Sovyet toplumuyla batı toplumları arasındaki temel fark, mülkiyet aşamalarının kaldırılmasıdır. İnsanın insanı sömürmesine son verilmesi ilkesi uygulamada mülkiyet ve özel çalıştırmanın kaldırılmasına yol açtı. Hedefi bolluk ve dağıtım toplumu olan Komünist toplumun kurulmasıdır. Teoriye göre herkese yeteneklerine göre ve gereksinmesi kadar verilmektedir. İki dünya savaşının yarattığı aksamalara karşı, sosyalist toplum, donatım sağlama toplumu olarak gelişme gösterdi. Gelişmiş ülkelerle olan uzaklığı kapatmak için üretime öncelik verildi. Üretim çabası aktif nüfusun çalışması dahil bütün üreten güçlerin seferber edilmesini gerektiriyordu. Sovyetler Birliğinde bir şeyin toplumsal değerinin koşulu et-

⁷⁶ VERNON, Manfred : age., sayfa 159-160.

⁷⁷ KALTAKHTCAN, Sourene : Sovyet Halkı, Yeni Tarihsel Topluluk, ÜRÜN sayı 12, Haziran 1975, sayfa 74-75.

kinliktir. Bu etkinlik çalışma niceliğiyle, giderek de çalışmanın niteliğiyle ölçülmektedir. Nüfusun dörtte üçü köylü olan devrimin işçiler tarafından yönetilmiş ve hızlı sanayileşme çabasına girişilen bir ülkede ilk sorunlar köylerdeki ve şehirlerdeki toplumsal yapılar sorunu ile bu koşullar altında toplumun bütünlüğünün sağlanması sorunudur.

Rusya'da köy toplumunun yapısı toprak reformlarına bağlıdır. Toprak mülkiyeti devletindir, devlet toprağı sürekli kira ile köylü toplulukları olan kolhozlara bırakmıştır. Bunların yanında bir de devlet çiftlikleri olan sovkhozlar vardır. Hukuk açısından kooperatif üyesi köylüler atalarından kalma toprakları ne olursa olsun, eşittirler. Buna karşılık yıllık gelir her bireyin kişisel toprak payından ek gelir sağlama becerikliğine göre ve kooperatifin üretkenlik çabasına yaptığı katkıya göre değişir. Kollektif işletme ne kadar gelişirse bireylerin bu gelişmeye katılmasının sonucu olan gelir payı o kadar artar. Kolhoz toplumu NEP Tarım toplumundan farklı olarak eşitlikçi bir toplumdur. Bu eşitlikçilik şehir toplumuna oranla daha alt düzeydedir. Sosyalist birikimi sağlamak amacıyla ayrılan parçalar yüzünden zarara uğrayan kolhoz toplumu bugün yeniliklere karşı çekimser davranmaktadır. Daha üretken olan ve daha çok pay dağıtan sovkhoz toplumuna doğru kayma olmaktadır. Sovkhozların işletme biçimi farklıdır ve sanayi toplumunun şemasını, yaşama biçimini doğrudan toprağa aktarır. Kişiselliğin daha az olması nedeniyle sovkhozlar daha kolay şehirleştirilir⁷⁸.

Şehir toplumu şehirleşmeyle beraber hızlı bir şekilde artmıştır. Şehirlerde üretim araçları ve dağıtım sistemi bütünüyle devletin elindedir. Kamu kesimi yanında kooperatif halinde çalışan küçük bir esnad kesimi vardır. Ortalama yaşama düzeyi ücretlerden, fiyatlardan ve devlet hizmetlerinden anlaşılabilir. İşçilerle orta ve küçük kadrolar giderek birbirlerine yaklaşmaktadırlar. Yönetici tabakanın altında Sovyet toplumu farklılaşmayı hemen hemen kaldırma yolundadır. Kişinin kendini geliştirmesi ve ilerlemesi için bir çok olanak vardır. Toplum hizmetinde çalışmış herkese devletçe emeklilik aylığı bağlanır. Sovyet toplumunun başlıca özelliklerinden biri de her kesimde yaşayış koşullarının aynı ahlak uymasıdır ve emek her yerde başlıca değerdir. Kadınların toplum yaşayışına daha çok katılmaları, kadın-erkek eşitliğini dile

⁷⁸ GEORGE, Pierre : Dünyanın Sosyal Coğrafyası, Gelişim Yayınları, 1975, İstanbul sayfa 57-60.

getirir. Ayrıca devlet kültürün geliştirilmesine ve boş zamanların değerlendirilmesine özel önem verir. Bütün bu devlet girişimlerine rağmen kolhoz köylerinin yaşam düzeyleri eski mujiklerinki ile aynıdır. İnsanı yaratan şehirdir ama köylü tabakadan gelen şehir halkının değişmesi oldukça ağırdır ve bu değişme geniş ülkede nüfusun ulusal bileşimine göre büyük farklılıklar vardır.

Sovyetler Birliği sınıf probleminin çözümünü sınıfları kaldırmakta bulunmuştur. Sovyetler eski ekonomik ve sosyal düzeni kaldırarak sınıfsız bir topluma ulaşmak için proleterya diktatörlüğü kurmayı düşünmüşlerdir; ne varki isteklerini gerçekleştirememişlerdir. Sovyetler Birliğinde sınıfların bulunmayışı hiç bir zaman ücretlerde ve yasama koşullarında eşitlik anlamına gelmez. Ücret kademeleri çok geniştir. Ayrıca Sovyet toplumunda fertler ve aileler arasında meslekler açısından tabakalaşma vardır. Üstüste tabakalar çeşitli sosyal düzeyleri karşılarlar.

Ashında toplumun işçiler ve köylüler olarak iki sınıfa ayrıldığı kabul edilmiştir. Bu iki sınıfın yasama koşulları ve zihniyetleri o kadar farklıdır ki, onları tek bir sınıf içine sokmak zordur. Tabakalaşmayı sınıflaşma şeklinde görmek olanağı yoktur. Sovkhozların endüstri işletmeleri, kolhozların tarım işletmeleri olmaları arasındaki farkı korumaktadır. İşçi ve köylü sınıfları arasındaki ikilik, resmen tanınmaktadır. Birinin diğerinden alt düzeyde kalması için her türlü devlet girişi yapılmaktadır. Köylülerin gereksinimleri de devlet tarafından karşılanmaktadır⁷⁹.

Sovyet toplumunun gerçek sorunu, aydınların toplumdaki yeridir. Aydınların içine en geniş anlamda endüstriyel ve ticarî işletmelerdeki yöneticiler, öğretmenler, yazarlar, bilginler ve sanatkarlar girerler. Sovyet lideri aydınların ayrı bir sınıf olmadıklarını ve toplumun her kesiminden geldiklerini ileri sürmüşlerdir. Rejimin ilk devresinde asillerin ve burjuvaların tasfiyesi entellektüel görevlere önemli oranda eski kol işçilerinin alınması sonucunu vermiştir. İşçiler ve köylüler ülkenin önemli yerlerini elinde tutan aydınlara önemli sayıda eleman sağlamışlardır. Zamanla yönetici kadrolar da çalışan kadrolar da çalışan kadınların da sayıları arttı. Ekonomik gelişme durmadan sürdüğü için köylü ve işçi çevrelerinden gelme kişilerin kütle halinde entellektüel kadrolara girmeleri günümüzde de görülmektedir. İşçi ve köylülerin bu yükselme olanaklarına sahip olmalarına karşın ikinci dünya savaşından sonra güç-

⁷⁹ LAROQUE, Pierre : age., sayfa 106-108.

lenen merkezci yapıda bürokrasi özel bir aydınlar sınıfı ortaya çıkarmıştır. Artık entellektüellerin çocukları farklı eğitim görmekteler ve işçi köylü olarak çalışmamaktadırlar. Yaşadıkları çevre, aileden gelen destek ve kolaylıklar entellektüel çocuklarına yüksek tahsillerinde ve çalışmalarında ayrıcalıklar getirmiştir. Ailevi, mesleki ilişkiler, evlilik, kültür birliği gibi unsurlar aydınlar sınıfının oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Böylece aydınlar sosyal hiyerarşide belirli bir yer işgale başlamıştır. Entellektüel grup, temizlik ve gözden düşme durumlarının sık olması nedeniyle bir siyasal güvensizlik ortamı içindedir. Yöneticiler son zamanlarda bu duruma karşı tepki göstermeğe başlamışlardır. Ortaya çıkan yeni sınıf Stalin yöntemlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Sınıfsız toplum kurmak için yola çıkan Sovyet rejimi en sonunda yeni bir sınıf daha oluşturmuştur. Yeni sınıf burada iktidara geldikten sonra oluştu. Komünist partisi zamanla bir oligarşik yapıya sahip olarak yeni sınıfın oluşmasında çekirdek rolü oynamıştır. İşçi sınıfının eski çocukları, bürokratik yapı içinde yeni sınıfın en sadık üyeleri olmuşlardır. Parti oligarşisi ve devlet bürokrasisi yeni sınıfın temelidir. Parti üyelerinin miktarı arttıkça bürokrasi mensupları çoğaldıkça yeni sınıf kuvvetlenmiştir⁸⁰.

Sovyetler Birliğinin rejimi ve toplum yapısını anlamak için, Komünist partisini iyi tanımak gerekir. Partinin tüm siyasal kontrolü elinde bulundurabilmesi için uygun kişilerin partiye üye olmaları gerekliydi. Bu uygun kimseler ise siyasal eğitim ve partiye bağlılık standartlarına göre dikkatle seçilmiş bir eliti temsil etmeliydiler. Bu açıdan parti üyelerinin sosyal kompozisyonu partinin hedeflerine varabilmesi için birinci derecede önem taşı-maktaydı. Çeşitli dönemlerde liderler partinin oynamasını istedikleri role göre partiye girişi bazan sıkı tutmuşlar, bazan da gevşete-rek kolaylıklar tanımışlardır. Komünist Partisinin sosyal kompo-zisyonu kurulduğundan bu yana büyük değişiklikler geçirmiştir. Üyelerin sosyal kaynağı bakımından başlangıçta aydınların ve şehirli proleteryanın bir hareketi olarak başlamış ve partinin sovyet toplumunda oynadığı rollere göre kompozisyonu değişiklik geçirmiş-tir. İhtilâl sırasında işçi oranı yüksekti. İç savaşta ise köylü oranı yüksek kalmış ve bu yıldan sonra sürekli aydınların oranı artmıştır. Partinin zamanla bürokratik bir yapıya sahip olmasıyla teknokrat ve bürokratlar partinin üst kademelerini ele geçirmişlerdir. Bürokratikleşmeyi önlemek için partinin taşra örgütü geniş-

⁸⁰ DJILAS, Milovan : Yeni Sınıf (Çev. Tayfur Songur) Ank. 1959, sayfa 50-60

letilmiş işçi üye sayısı artırılmış ama yeterince başarı sağlanamamıştır⁸¹.

Sovyetler Birliğinde güçlü bir sosyalist devletin merkezi otorite altında kurulması komünist partisi dışında hiçbir siyasal örgüt veya harekete varlık tanınmaması üretim araçlarının bütünüyle sosyalize edilmesi ve kamu mülkiyetinin kabulü, rejimin güçlenmesini sağlamak üzere güçler birliği ilkesinin benimsenmesi, meclis gibi çalışmaları, buhranları önlemek üzere bütün ülkede geçerli tek bir ekonomik plânın uygulanması gibi özellikler göze çarpmaktadır. Yaygın ve çok uluslu bir toplumsal yapıya sahip olan Rusya'nın yapısını bu özellikler gözönünde tutularak değerlendirmelidir⁸².

Sovyet rejimi değişik özellikleriyle yeterince işlememektedir. Sosyal sınıfları ortadan kaldırmak üzere ve sınıfsız topluma doğru yola çıkan rejim büyük bir çıkmaza girmiştir. Gelişmeler Sovyet toplum yapısının gerçek anlamda sosyal sınıfları yeniden yaratmak yönünde doğal bir eğilim içerisinde bulunduğunu göstermektedir. İhtilalin başlangıç yıllarında düzenlenen programa göre 1980'lere doğru devlet ortadan kalkacak ve Sovyet Rusya komünist toplum aşamasına varmış olacaktı. Bu hedefin ne derece ütöpik kaldığını sovyet toplumunun günümüzde vardığı nokta göstermektedir. Devlet yapısı her geçen gün bir dev gibi büyümektedir. Komünist Partisi devlet ile özdeşleşmiştir. Parti kanalıyla devlet toplumun içinde kendisine sağlam dayanaklar kurabilmektedir. Son gelişmeler açık pazar ve ticaret sisteminin kabulüyle Sovyet toplumunun batı toplumunun özellikleri yönünde bir kayma içinde olduğunu göstermektedir. Batı değerleri Sovyet toplumunu her geçen gün daha çok etkilemektedir.

2 — ÇİN HALK CUMHURİYETİ

A — Siyasal Yapı

1911 yılında Mançu hanedanı Sun Yat Sen'in yönettiği bir ihtilal ile devrildi. Sun Yat Sen Cumhurbaşkanı oldu ve ilk Çin Anayasasını ilân etti. Birinci dünya savaşının yarattığı karışıklıklardan sonra Çan Kay Şek başa geçti. Çan Kay Şek iç karışıklıklar nede-

⁸¹ SANDER, Oral : Sovyet Komünist Partisinin Sosyal Kompozisyonu SBF. Dergisi, Mart 1966, sayfa 196-206.

⁸² MARCUSE, Herbert : Sovyet Marksizmi, May Yayınları, İstanbul, sayfa 212-220.

niyle Çin komünist partisi işbirliği yaptı. Sun Yat Sen'in ölümünden sonra 1925'de Çan Kay Şek komünistlerle ilişkisini keserek Nankin'de yeni bir hükümet kurdu. 1934'de ise Mao başkanlığında komünistler 12 bin km. yürüyerek kuzeybatıda Şansi eyaletinde sosyalist bir devlet kurdular. 1945'de Japon yenilgisinden sonra ABD'nin yardımına rağmen aydınlar ve orta sınıflar arasında popülaritesini yitiren Çan Kay Şek komünistler karşısında büyük bir bozguna uğradı ve Formazaya kaçtı. 1 Ekim 1949'da Pekin'de Mao Halk Cumhuriyetini ilân etti. Birinci Millî Halk Kongresi 20 Eylül 1954'de Anayasayı ilân etti⁸³.

Mao'nun otuz yıllık bir uğraşmasından sonra Çin Halk Cumhuriyeti devlet yapısı ve Anayasa kuruluşları bakımından Sovyet sistemini andırmaktadır. Arada yasama organ ve başkanlık konularında önemli olmayan ayrılıklar vardır. Asıl önemli olan toplumunun karakteristik özellikleridir. Devlet yapısı mümkün olduğu kadar bu özelliklere göre kurulmuştur. Çin devriminin süreklilik felsefesi aslında devletin kuruluşunda etkin olmuştur⁸⁴.

Çinde en büyük devlet organı Millî Halk Kongresidir. Bu kongre Anayasaya göre Çin Halk Cumhuriyetinde devlet iktidarının en yüksek organıdır. Yasaları tek başına oylar, gerçekte hükümet emrinde bir kayıt meclisidir. Dört yıl için seçilen üçbin milletvekilinden kuruludur. Yılda en az bir defa toplanır. Çeşitli komisyonlar şeklinde çalışır. Seçmenler milletvekillerini sürekli denetlerler, gerekirse affederler.

Yürütme Cumhurbaşkanı ve iki yardımcısı önce gelir. Bunlar Millî Halk Kongresi tarafından dört yıl için seçilirler. Hükümet yerine iş gören devlet konseyi bir başbakan, onaltı başbakan yardımcısı ve kırkaltı bakandan kuruludur. Bakanların hepsini Millî Halk Kongresi seçer ve süreleri dört yıldır. Devlet başkanı kongre ve sürekli encümen tarafından alınan kararları yürürlüğe sokacak işlemleri yapmakla görevlidir. Bakanlar Kurulu en yüksek yürütme organıdır. Bakanlar Kurulu önce millî halk kongresine bu toplantıda değilse encümene karşı sorumludur⁸⁵.

En yüksek yargı organı Yüce Halk Mahkemesi ve Yüce Halk Savcısıdır. Yüce halk mahkemesi başkan yardımcıları, daire ban-

⁸³ DÜNYA POLİTİKA ANSİKLOPEDİSİ. Kitap Yayıncı, İst. 1967, sayfa 342.

⁸⁴ SOYSAL, Mümtaz : age., sayfa 146.

⁸⁵ EROĞLU, Cem : Çin Halk Cumhuriyeti, SBF. Dergisi, Eylül 1969, No: 3, sayfa 140-150.

kanları, daire başkan yardımcıları ve yargıçlardan meydana gelir. Mahkeme başkanını kongre seçer, üyeleri ise sürekli encümen seçer. Mahkeme halk demokrasisini korumak kamu düzenini ve mülkiyetini muhafaza etmek halkın çıkarlarını savunmak, ülkede sosyalizmin başarısına uğraşmak gibi görevlere sahiptir. Mahkemeye bağlı bir de adalet encümeni vardır. Mahkeme kendisini seçen kongreye karşı sorumludur ve rapor vermekle yükümlüdür. Yüce halk savcılarını da kongre seçer.

Batı sisteminden farklı olarak Çin'de merkezi devletin mahalli organları ile mahalli idareler birbirinden kesin çizgiyle ayrılmamıştır. Batı'da merkezi yönetim ile mahalli halkın iradesi farklı organlar yoluyla temsil edilmek suretiyle denge içinde tutulmağa çalışılmıştır. Çin'de ise iki irade aynı organlarda birleştirilmiştir. Her yönetim kademesinde bulunan halk konseyi hem merkezi hükümete hem de mahalli halk meclisine uyruktur. Aynı şekilde mahalli meclisler hem merkezi yasama meclisine, hem de kendi seçmenlerine karşı sorumludurlar. Bunun gibi mekanizmalarla merkezi devlet örgütünün her kademesinde yönetilenlere etkin bir denetim olanağı sağlanmıştır.

Çin komünizminin çekirdeği olarak Çin Komünist Partisi kabul edilir. Parti 1920 yılında kurulmuştur ve şimdilerde otuz milyon kayıtlı üyesi vardır. Üye olabilmek için 18 yaşını bitirmek, partinin merkez organları milli parti kongresi, merkez komitesi, siyasî büro, sürekli encümen, başkan ve başkan yardımcılarında meydana gelmektedir. Kongre en yüksek organdır ve beş yılda bir merkez komitesi tarafından toplantıya çağrılır, özel durumlarda toplantı yapılabilir. Merkez komitesi milli parti konseyi tarafından seçilir. Kongre toplantı halinde değilken en yüksek yönetim organıdır. Merkez komitesini siyasî büro toplantıya çağırır. Siyasî büro, daimi encümen, başkan ve başkan yardımcısı merkez komitesi tarafından seçilir.

Vilayet kademesinde ve onun üstündeki mahalli parti kongreleri ile alay kademesinde ve onun üstündeki ordu parti kongreleri üç yılda bir toplanır. Özel durumlarda bu süre kısalabilir veya uzatılabilir. Her kongre bir komite seçer. Komitelerin seçtikleri yönetim organları ise, daimi encümen, sekreter ve sekreter yardımcısıdır. Partinin taban örgütleri, fabrika, maden işletme, halk komünleri, ordu birlikleri gibi benzeri yerlerde kurulur ve seçimler tabanda her yıl yenilenir.

Çin komünist partisi bütünüyle Maoizmin siyasal örgütüdür.

Partinin kuruluşu elli yıldan fazla olmuştur. Siyasi iktidarı silah zoru ile ele geçirme yolunda kararlılıkla ilerleyen parti Çin halkı ile bütünleşme yolunda tüm bürokratik engelleri bir yana atmış ve sürekli kendini yenilemiştir⁸⁶.

Çin rejiminin hukuki yapısı Çin gerçeğini kavramada ikinci derecede önem taşımaktadır. Çin'de siyasal iktidarın özünü korumak için Çin toplum yapısını ve halkın bu yapıya uygunluk derecesini araştırmak gerekir.

B — Sosyal Yapı

Çin geniş topraklara, sayısız nüfusa, uzun bir tarihe sahip bir ulus olmasına karşın, kölelik sisteminden feodal sisteme geçişten sonra ekonomik, politik ve kültürel gelişmede geri kaldı. Üçbin yıldan fazla süren feodal sistem bazı özellikler taşıyordu. Çin kendine yeten egemen bir ekonomiye sahipti. Köylüler üretimin yanında ihtiyaçları olan aletleri kendileri yapıyordu. Derebeyleri topraktan aldıkları rantı tüketime kullanıyorlardı; mübadele edilmiyordu. Derebeyleri, asilzadeler ve imparatorlardan oluşan bir egemen sınıf toprağın en büyük kısmına sahiptir. Köylülerin ise ya pek az toprağı vardı, veya hiç yoktu. Köylülerden alınan rant ile yalnız egemen sınıf değil, ordu ve devlet memurları da geçiniyordu. Derebeylerin feodal devleti bu feodal sistemi savunmakla görevli bir sömürge bir duruma geldi. Hanedana mensup her prens kendi bölgesi üzerinde tam bir egemenliğe sahipti. Feodal sistemin baskı ve zulmü altında Çin köylüsü yüzyıllarca ağır koşullarda yaşadı. Feodalizm boyunduruğu altında köylünün kişisel özgürlükleri yoktu. Toplum bu nedenle geri ve fakirdi. Derebeylerinin kesintisiz sömürü ve zulmü köylüleri bu düzene karşı ardı arkası kesilmeyen isyanlara yöneltti. Köylü isyanları hep başarısızlığa uğradı; derebeyleri bu isyanları hanedanların değişmesi için kullandılar.

1840 Afyon savaşından beri Çin değişerek yarı-feodal ve yarı sömürge durumuna geldi. Yabancı kapitalizmin ülkeye girmesi değişmeyi hızlandırdı ve sosyal ekonominin çözümlüşüne yol açtı. El endüstrisi darbeyi yerken mal ekonomisi geliyordu. Yirminci yüzyılın başlarında Çin'in ulusal kapitalizmi gelişmiş bulunuyordu. Dünya savaşı nedeniyle batı baskılarının zayıflaması da Çin kapitalizminin gelişmesine yardımcı oldu. Kapitalizm toplum ya-

⁸⁶ ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ KISA TARİHİ : Bora Yayınları İstanbul, 1975, sayfa 9-10.

pısını değiştirdi, burjuvazi ile beraber işçi sınıfı da oluşmağa başladı. Bu oluşmalar Çin Devrimine giden yolun başlangıcı olmuştur⁸⁷.

Bir köy toplumunda devrim azınlıkta olan işçiler tarafından yapılıncı bile endüstrileşme ve şehirleşmeye hız verilince köy toplumunda da ani değişimler ortaya çıkar. İlk evre 1950'de yapılan toprak reformudur. Bu reform büyük mülk sahiplerinin topraklarını ortadan kaldırdı. Milyonlarca hektarlık toprak üçyüz milyon işçiye dağıtıldı. Toprak halâ aşırı derecede kalabalık tarım nüfusuyla doluydu. Çok küçük toprağa sahip olan köylünün durumunu düzeltme olanağı yoktu. Bu nedenle 1950'den sonra kooperatif hareketini başlattı. Kooperatif hareketi toprağı kişisel işletme biçiminden ortaklaşa işletme biçimine geçirmektir. Toprak tüm çalışma araçlarıyla beraber kollektifleştirildi. Köylüler kollektifleştirmede çalışmalarının ve mallarının önemiyle orantılı bir gelir elde ediyorlardı.

1958'de Çin komünist partisi köy bölgelerinde halk komünleri kurma kararı aldı. Komün bir çok kooperatifin birleşmesiyle ortaya çıktı. Komünler komünizme geçişi aktif olarak hazırlamak amacıyla yeni bir yaşama çerçevesi oluşturur. 740 bin kooperatif yaklaşık olarak 25 bin köy komünü haline getirildi. Ekonomik sonuç, bütünlük sağlanamadığından başarılı olamadı. Bazı topraklar korundu, ücretler ürün olarak ödendi. Ne var ki, belli bir çevredeki köylülerin bir araya gelerek kooperatifler aracılığı ile ortaklaşa yaşamaları, çalışma ve beslenme alanlarında kendi kendilerini yöneten birimler kurmaları iş gücünün değerlendirilmesi ve yeni üretim ilişkilerinin denenmesi bakımından yararlı görülmüştür. Bugün Çin'de komün sistemi çeşitli değişikliklerden, hatta bazan geriye dönüş gibi görünebilecek ayarlamalardan geçerek bütün toplumu kapsayan bir yasama düzeni olma yolundadır⁸⁸.

Çin köylü sınıfı bugün çok çalışkan, eşitlikçi, komünlerle az ya da çok karışık kooperatiflerle bütünleşmiş ama küçük bir üretim ve ticaret kesimini de elden çıkarmayan bir köy sınıfı görünümündedir. Tüketim ve üretim ilişkileri çok sıkıdır. En ilgi çekici dönüşümü endüstrileşme meydana getirir. Endüstrileşme çabasının bir kısmı köylülerden istenmiş ve komünlerin fon üretimine katılmasından söz edilmiştir. Yirmi sene önce % 14 olan şehir halkının oranı % 20'yi geçmiştir. Büyük merkezlerde işçi sınıfını kollektif

⁸⁷ TSE-TUNG, Mao : Yeni Demokrasi, Sosyal Yayınlar, İst. 1967, sayfa 72-76

⁸⁸ SOYSAL, Mümtaz : age., sayfa 147.

yaşayışa çağırın ve aile yaşantısını asgariye indiren komün uygulamasına gidilmiştir. Şehir komünlerinin kurulmasında bölgelere göre farklı biçimler denenmiştir. Bunları özel hayatın kollektifleştirilmesiyle karıştırmamak gerekir. Şehir yaşayışı köy yaşayışından daha çok tekbiçimlilik izlenimi uyandırır. Yaşama koşulları çetindir, yaşama düzeyi ise düşüktür⁸⁹.

Çin rejimi eski feodal yapıdan kurtulmak için Çinlilere yeni bir biçim vermeğe çalışmaktadır. Yepyeni bir insan yaratmak amaçlanmıştır. Daha önceleri iyi yaşamak için çalışmaktan başka şey düşünmeyen bu insanlara bir şeyler yaratmak ve topluma daha yararlı olmak için çalışmak disiplini öğretilmektedir. Çin devrimi, toplumun iç yapısına uygun gelişmeler gösterirken, diğer yandan da toplumu kendi doğrultusunda değiştirmektedir. Eski sınıflar ufalanırken yeni bir toplumsal yapı oluşturulmaktadır. Devlet yeni toplumun yeni insanı için herşeyi yapmaktadır. Mao ideali ile yaşayan bu insanlar her gün Mao'nun sözlerini okuyup dinlemekte ve Mao'nun düşünceleri doğrultusunda yetiştirilmektedirler⁹⁰.

Çin'in bugünkü toplum yapısını belirleyen unsurların başında halkın çıkarlarını ve Mao düşüncesini savunmak gerekir. Komünist Çin devriminden önce kültür devrimi gelmektedir. Mao'nun sürekli devrim düşüncesinden hareket eden Çinli yöneticiler belirli aralarla kültür devrimine girişmektedirler. Eski çağlardan kalma ne kadar kültür değeri varsa hepsini yakıp yıkmaktalar, yerini yeni bir kültür oluşturmağa çalışmaktadırlar. Kültür devrimleri toplum içerisindeki dinamizmi belirli dönemlerde tazelemekte, işçi ve köylü yığınlarını Maoizm doğrultusunda harekete geçirmektedir. Kültür devriminin içinde en yukarı yerlere gelmiş fakat sağ sapma gösterenleri, eski kafalıları, eski kültür ve gelenekleri ayıklamak, halk kitlelerini Mao'nun düşünceleri çevresinde toplamak için yapıldığı resmen açıklanmıştır⁹¹.

Mao'cu politikanın oluşturulmasında kentlerdeki lumpen proletarya yığınları etki göstermiştir. Maoçuluğun küçük burjuva davranışları toplum yapısında ileri gelir. Maoizmin köylülerle olan bağları da çelişkilidir. Maoizm, başta batıl inançlar ve mülkiyet emelleri olmak üzere Çin köylüsünün özelliklerini yansıtmaktadır. Maoizmin gelişmesinde ordunun etkileri büyük olmuştur. Çin'in sosyal yaşantısında etkin güç olan subay kadrosu Çin militarizmini

⁸⁹ GEORGE, Pierre : age., sayfa 104-107.

⁹⁰ PEYREFITTE, Alain : Çin Uyanınca, E Yayınları, 1975, sayfa 200, 355, 380

⁹¹ SNOW, Edgar : Uzun Devrim, Yücel Yayınları İst. 1975, sayfa 78-88.

Mao çizgisinde geliştirdi. Köylü tabana dayanarak ortaya çıkan Maoizm bugün işçiye dayanmağa çalışmaktadır. Sosyal temeli tek anlamlı değildir. Çelişkili ve bu yüzden istikrarsızdır. Günümüzde Çin yönetimi değişik güçlerden oluşan, aralarında birbiriyle çelişkili güçler barındıran bir yapıya sahiptir⁹².

Günümüzde Çin rejimi bir toplumu Ortaçağdan alıp endüstri toplumuna geçirme çabasıdadır. Çin toplumunu sarsan düşüncelere bu nedenle önem verilmektedir. Yüzyılların ezilmişliği, dünyanın birinci devleti ve merkezi olmak idealleri ile unutturulmağa çalışılmaktadır. Demokratik ve sosyalist devrimler birarada yapılmaya çalışılmaktadır. Çin bugün hem bir mucize yaratmağa hem de bütün dünya ulusları için bir model oluşturmağa çalışmaktadır. Çin devrimi bütün zamanların olağanüstü deneylerinden birisidir. Devrim tamamlanmadığından, rejim oturmadığından, bugün için başarılı veya başarısız denemez. Her dört yılda elli milyon artan nüfusu ile Çin bir patlama noktasına doğru tırmanmaktadır. Nüfusun çokluğu, dağınıklığı ve tarımsal düzeyde kalması rejimin biçimlenmesinde etkili olan önemli unsurlardır. Çin rejiminin geleceği için rejim, tümüyle oturmadığından bugün için fazla birşey söylenemez.

VI. BÖLÜM

S O N U Ç :

Politikanın ve onun dinamiğini oluşturan iktidar ilişkilerinin sosyolojik ortamı insan toplumdur. Toplum, burada yaşayan, aralarında sürekli ilişkiler bulunan ve bu ilişkiler belirli davranış kurallarına göre düzenlenmiş olan geniş insan toplulukları olarak tanımlanabilir. Toplumu meydana getiren insanlar arasında hiyerarşik bir farklılaşma, bir sosyal tabakalaşma vardır. Bu tabakalaşma tarihin değişik dönemlerinde ve değişik toplumlarda kast durum, sınıf, statü, grup gibi değişik isimler almıştır. Farklılaşma sistemi ve ona verilen isim ne olursa olsun bu sonuç olarak toplumun insanları arasında gelir, iş, yaşama düzeyi, nüfuz ve prestij yönlerinden bir eşitsizliği ifade eder⁹³.

Politikanın düzeni demek olan siyasal rejimler de toplumun yapısına göre şekillenirler. Her rejim içinden çıktığı toplumun sı-

⁹² MAOİZM (Marksizm-Leninizm ideolojik - politik düşmanı, Öncü Kitabevi, 1975, sayfa 37-48.

⁹³ KAPANİ, Münci : Politika Bilimine Giriş, AÜHF Yayını, 1975, sayfa 69.

nıflarına, gruplarına ve bunlar arasındaki ilişkilere göre biçim alır. İlk bölümlerde teorik olarak ele aldığımız sosyal yapı görüşlerine göre siyasal rejim sosyal yapı arasındaki bağlantıyı incelerken şu oniki unsuru gözönünde tutmak gerekmektedir :

- 1 — Toplumun temel özellikleri
- 2 — Toplumun elemanları
- 3 — Toplumun içilişkileri, işbölümü, işbirliği
- 4 — Toplumun dışilişkileri
- 5 — Toplumun düzeni, kuruluşu, işleyişi
- 6 — İnsanların yerleşme ve yaşama şekli
- 7 — Sosyal örgütlenme derecesi
- 8 — Sosyal değerler sistemi
- 9 — Normatif düzen, yaptırım düzeni
- 10 — Nüfus kompozisyonu
- 11 — Mevkiler örgüsü
- 12 — Üretim düzeni.

Yukardaki unsurlar sosyal yapıyı ortaya çıkardığı gibi siyasal rejimin biçimini de belirlemektedir. Rejimlerin gelişmiş, az gelişmiş, demokratik veya otokratik, doğu veya batı, federal veya bütün bağımsız veya bağımlı olmaları hep bu unsurların varlık derecelerine ve meydana getirdikleri sosyal örgüye bağlıdır. Bu nedenle siyasal rejimleri içinde doğdukları toplumun sosyal yapısından soyutlamak mümkün değildir.

Bugüne kadar doğu tipi rejimler sadece oldukça geri ülkelerde tutunabilmiştir ve bu ülkeleri çok hızlı bir gelişme sürecine sokan önemli görevler yapmışlardır. Doğu sistemi, geri kalmış feodal yapılı toplumları çekip çevirme ve onları hızla eğitimden geçirerek üretime yöneltme konularında çok elverişli görünmektedir. Otorite ve tek parti özellikleri istikrarı gerçekleştirmektedir. Ne var ki, bu toplumlar kısa zamanda kalkınma sarhoşluğundan kurtulunca daha fazla özgürlük ve demokrasi istemektedirler. Kalkınan bir toplumda eğitilmiş kitleyi dikta ve tek parti ile yönetmek zorlaşmaktadır. Macaristan ve Çekoslovakya direnişleri bu tutumun en açık örnekleridir⁹⁴.

Batı rejimleri ise demokratik yolda ilerlemeye çalışmaktadırlar. Batı rejimlerinin yaşadığı toplumlar Rus sisteminin olanaklı kıldığı kültür düzeyini çoktan aşmışlardır. Öyle ki, bu ülkelerin, Rus sistemini benimsemeleri onları yalnızca duraklama veya geri-

⁹⁴ DUVERGER, Maurice : Siyasal Rejimler, Gelişim Yayınları 1974, Sayfa 130.

leme dönemlerine sürükler. Bununla beraber bu ülkeler mutlak özgürlük ve eksizsiz gelişmeye ulaşmaktan çok uzaktırlar. Batı rejimlerinde siyasal özgürlükler geniştir ama buralarda para eğemenliğini sürdürmektedir. Özgürlüklerin ve temel hakların en başında yer alan çeşitlik batı toplumlarının kapitalist gelişmeye yönelen yapısında boş bir hayal olarak kalmıştır. Toplumun belirli kesimleri bolluk içinde yaşarken gene çalışan kitleler yaşam mücadelesi vermektedirler. Sefalet giderek zengin toplumlarda yaygınlaşmaktadır. Dünyanın en zengin toplumu Amerika bile sefaleti önleyememiştir. Batı toplumlarında ekonomik uçurumlar, adaletsizliği giderek sivrileştirilmektedir. İşsizlik giderek artmakta ve toplumsal dengeyi bozmaktadır. Batı rejimlerinde en üstün güç para olunca demokrasilerde halk değil, para eğemen olmakta, herşey para gücü ile satın alınabilmekte, iktidarlar sermayedarların desteği ile işbaşında kalabilmektedirler⁹⁵.

Batı ve doğu rejimlerinin yanında bir de dünyanın yarısını kaplayan üçüncü dünya rejimleri vardır. Rus deneyinden yararlanarak yola çıkan ve kendine özgü ayrı bir siyasal rejim kuran Çin Halk Cumhuriyeti üçüncü dünyanın liderliğine oynamaktadır. Çoğu geri kalmış sömürge toplumları olan üçüncü dünya devletleri şimdilerde Rus rejiminin yanısıra Çin rejimini de taklide yönelmektedirler. Batının yüzyıllarca sömürdüğü bu toplumlar kısa zamanda geri kalmışlıktan kurtulabilmek için Rus ve Çin tipi doğu rejimlerine cankurtaran simidi gibi sarılmaktadırlar. Günümüz dünyasında toplum tipleri arasındaki büyük çelişki zengin ve yoksul toplum ağırlığıdır. Bu toplumlar yapıları nedeniyle batının kapitalist gelişme sürecine yönelememektedirler. Bu toplumlarda varlıkların azlığı, yoksulların çokluğu oligarşiye, diktatörlüğe ve sosyalizme yönelişi kaçınılmaz bir şekilde zorlamaktadır. Rusya ve Çin'in yanında Küba rejimi de üçüncü dünya için yeni bir örnek olarak ortaya çıkmıştır. Üçüncü dünya rejimlerini değerlendirirken emperyalizmlerin etkinliklerini unutmamak gereklidir. Bu ülkelerin az gelişmişlikleri uluslararası kapitalist sistemin çok gelişmişliğinin ürünüdür⁹⁶. Gelişme stratejileri açısından bu siyasal rejimlerin kültürel ve yapısal olarak ayrı noktalarda oluştuğu görülmektedir. İçinde buldukları sürecin değişik etkiler sonucunda ayrı

⁹⁵ JULIEN, Claude : Demokrasilerin İntiharı, Milliyet Yayınları, 1974, sayfa 17-60.

⁹⁶ AKSOY, Atilla (derleyen) - Azgelişmişlik ve emperyalizm. Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, sayfa 22.

yönlere yönelmeleri de bu rejimlerin toplu bir şekilde ele alınarak incelenmelerini zorlaştırmaktadır⁹⁷.

Batı rejimlerinde özgürlükler geniş fakat eşitlik sağlanamamıştır. Doğu rejimlerinde eşitlik devlet eliyle gerçekleştirilmiştir ama özgürlükler sınırlıdır. Bu iki tip rejim de son yıllarda eksik yönlerini tamamlamaya yönelmiştir. Batı rejimleri geniş sosyal önlemlerle eşitliğe, doğu rejimleri de yeni haklar tanıyarak özgürlüğe yönelmiştir. Rejimlerin birbirlerine yönelen eleştirileri onları aynı noktaya doğru itmektedir. Demokrasiler ve sosyalist rejimler uyguladıkları toplumların özelliklerine uygun biçim almaktadırlar. Siyasal rejimlerin geleceği bu iki gerçek açısından değerlendirmek gerekir. Rejimler uyguladıkları toplumun özelliklerini taşımasına karşın insanlıkla beraber aynı noktaya doğru gitmektedirler. Bu konuda batılı düşünür M. Duverger ile doğulu düşünür A. Sakharof arasında paralellik bulunması da bu savımızı desteklemektedir.

⁹⁷ ALMOND and POWELL : Comparative politics : a development approach
Little brown series, Boston 1966, sayfa 330.